

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI
SÖZLEŞMELERİ KAPSAMINDA İNSAN HAKLARININ
KORUNMASI**

Arş. Gör. Tacettin ÇALIK*

**UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS CONVENTIONS
AND NON-TREATY PROCEDURES ON PROTECTION
OF THE HUMAN RIGHTS**

ÖZET

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, toplumları oluşturan bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasından geçmektedir. Bu bakımdan, uluslararası barış ve güvenliği koruma görevini üstlenen Birleşmiş Milletler, bu görevini yerine getirirken insan haklarının korunmasına büyük önem vermiştir. Daha önce yaşanan acı tecrübelerin tekrar yaşanmaması adına, Birleşmiş Milletler tarafından çeşitli insan hakları sözleşmeleri kabul edilmiş ve bu sözleşmeler aracılığıyla insan hakları korunmaya çalışılmıştır. Fakat insan haklarının korunması Birleşmiş Milletlerin temel amacı olmadığından dolayı, BM sözleşmelerinde öngörülen koruma mekanizmaları insan haklarına etkin bir koruma sağlayamamıştır. Her şeye rağmen evrensel nitelikte bir

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

örgüt olan Birleşmiş Milletlerin oluşturmuş olduğu bu koruma mekanizmaları, uzun vadede daha geniş çaplı bir korumanın sağlanabilmesi için temel teşkil etmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi.

ABSTRACT

The protection of international peace and security is through the protection of fundamental rights and freedoms of individuals forming societies. In this respect, the United Nations undertaking the mission to protect international peace and security give great importance to the protection of human rights while fulfilling this mission. On behalf of previously bad experiences not happen again, several treaties were adopted by the United Nations; through these conventions the human right was tried to protect. But since the protection of human rights is not the main objective of the United Nations, the protection mechanisms envisaged in UN treaties have not provided effective protection to human rights. Nonetheless, the mechanisms formed by the United Nations being such as to a universal organization is the basis for optimum protection in the long term.

KEYWORDS: *United Nations, Human Rights, Covenant on Civil and Political Rights, Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Convention on the Rights of the Child.*

I. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan uluslararası sözleşmeler, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması bakımından temel dayanaklardan birisidir. Devletlerin kendi rızalarıyla ve serbest iradeleriyle uluslararası sözleşmeler aracılığıyla insan hakları konusunu “uluslararasılaştırmaları”, insan haklarının evrensel bir koruma altında olduğunun bir göstergesidir¹. İnsan haklarına ilişkin olarak devletlerin bir

¹ **TOPAL Ahmet Hamdi**, “Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 83, Kasım 2004, par. 23,

araya gelerek oluşturmuş olduğu her sözleşme, devletlere ve organlarına yüklediği hukuki sorumluluklar sayesinde, insan hakları ihlallerinin engellenmesi veya telafi edilmesi noktasında bir güvence sağlamaktadır².

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan uluslararası insan hakları sözleşmelerinin neredeyse hepsi, ilgili sözleşmeye uyulup uyulmadığını denetlemek üzere bazı kurum ve mekanizmalar oluşturmuştur. Sözleşmelerin uygulanması görevini üstlenen Komite adı verilen bu kurumlar, insan hakkı ihlalleri ile suçlanan devletlere ve bireylere yönelik şikâyetleri kabul etme yetkisine sahip, tipik yargı-dışı kuruluşlardır³. Yetkileri doğrudan sözleşmelerden kaynaklanan Komitelerin faaliyet alanları, sözleşmeciler devletlerin iradesiyle sınırlandırılmıştır⁴. Yani bu Komitelere sözleşmeciler bir devlet aleyhine başvurulabilmesi için, devletlerin Komitelerin yetkisini tanımaları gerekmektedir.

Birçok fonksiyonu olan Komiteler, genel özellikleri itibariyle birbirine benzemekte ve çeşitli yöntemlerle sözleşmelerin taraf devletlerce uygulanmasını takip etmektedirler⁵. Bu bakımdan Komiteler, taraf devletlerin uygulamalarının sözleşmeye uygunluğunu hazırlanan raporlar aracılığıyla denetlemekte ve ilgili devlet temsilcilerinin bulunduğu toplantılarda bu raporları incelemektedirler. Bununla birlikte, Komiteler, bireylerin ve devletlerin şikâyetleri üzerine harekete geçerek bir insan hakkı ihlali gerçekleşip gerçekleşmediğine dair görüş bildirmektedirler. Ayrıca, sözleşmelerin ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edilmesi durumunda Komiteler, ilgili devletlere gönderdiği

<http://www.mevzuatdergisi.com/2004/11a/01.htm>, Erişim Tarihi, 19. 9. 2014.

² The United Nations Human Rights System: How To Make It Work For You, Geneva/New York 2008, s. 4, http://www.un-ngls.org/IMG/pdf/Final_logo.pdf, Erişim Tarihi, 15.10.2014; **TOPAL**, par. 23.

³ **KALABALIK Halil**, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2009, s. 372.

⁴ **KALABALIK**, s. 372.

⁵ **JOSEPH Sarah/KYRIAKAKIS Joanna**, “The United Nations And Human Rights”, Research Handbook On The International Human Rights Law, (Edited by, Sarah Joseph and Adam McBeth), 2010, s. 21.

görevliler vasıtasıyla bir soruşturma prosedürü başlatabilmektedirler. Bütün bunların yanında Komiteler, ilgili oldukları sözleşmelerde belirtilen hak ve özgürlüklerin ve yükümlülüklerin niteliğine ve uluslararası insan hakları standartlarının geliştirilmesine yönelik “genel yorum” veya “tavsiye”ler hazırlayabilmektedirler⁶.

Bu çalışmada, Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin insan haklarının korunması noktasındaki rolüne değindikten sonra, altı uluslararası sözleşmeden ve bunların uygulanması bakımından ilgili Komitelerin, insan haklarının korunmasındaki rolünden bahsedilecektir. Ayrıca, söz konusu Sözleşmeleri ele alırken, öncelikli olarak Sözleşmelerin kapsam ve içeriği hakkında bilgi verilecek, sonra Sözleşmelerin uygulanması görevini üstlenen Komitelerden bahsedilecek ve sözleşmelerin öngördüğü denetim mekanizmalarına değinilecektir.

II. Birleşmiş Milletler Şartı Kapsamında İnsan Hakları

Milletler Cemiyeti Anlaşması'nın (the Covenant of the League of Nations), insan haklarıyla çok sınırlı bir ilişkisi söz konusudur. BM Şartı'nda geçen “insan hakları ve temel özgürlükler” ifadesi, Milletler Cemiyeti Anlaşması'nda geçmemektedir. Milletler Cemiyeti Anlaşması'nda; güvenliğin devamı, uyumsuzlukların barışçıl çözümü, eski Almanya ve Osmanlı Devleti topraklarında kurulacak mandater sistemler ve Merkez Avrupa'da azınlıkların korunması üzerinde yoğunlaşmıştır. Anlaşmada hiçbir sosyal, siyasal, ekonomik, medeni, kültürel haktan söz edilmemiş olması, geleneksel “vatandaşların hakları uluslararası toplumun değil, ilgili devletlerin sorumluluğundadır” anlayışının⁷ bir yansımasıdır⁸. Günümüz uluslararası hukuku, bireylerin

⁶ **TOPAL**, par. 25-28.

⁷ “II. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde, uluslararası hukukun öznesi olarak ‘devletler’ kabul edildiği ve bireylerin hukukun öznesi değil, konusu olduğu için, bir devletin kendi ülkesinde cereyan eden insan hakları ihlalleri, o devletin kendi iç hukuk sorunu olarak görülmüş, bir başka devletin veya organizasyonun soruna karışması, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin sonucu iç işlerine karışmama yasağının ihlali olarak değerlendirilmiştir.”, **KALABALIK**, s. 365.

⁸ **GREEN James Frederick**, The United Nations And Human Rights, Washington D.C., 1958, s. 648-649.

yaşamlarının ve onurlarının korunmasını devletlerin takdirine bırakmamış, bunu uluslararası toplumun asli bir görevi olarak kabul etmiştir⁹. Sonuç olarak, Milletler Cemiyeti Andlaşması'nda insan haklarına saygı kavramına yer verilmediği ve Birleşmiş Milletler öncesinde, insan haklarına yönelik denetim ve koruma istemlerinin çok sınırlı bir kapsama sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir¹⁰.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan Birleşmiş Milletler Şartı¹¹, hükümleri örgüte üye bütün devletler için bağlayıcı olan bir uluslararası andlaşmadır¹². BM Şartı'nın oluşturulması, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması bakımından bir dönüm noktası olmuştur¹³. Şöyle ki, BM Şartı'nın oluşturulma aşamasında, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan insanlık dışı uygulamaların da etkisiyle, insan haklarının korunmasının uluslararası bir değer haline getirilmesi yönünde büyük bir beklenti doğmuştur¹⁴. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri için, benzer bir felaketin tekrardan meydana gelmesini önleyebilecek bir organizasyonun ve sözleşmenin oluşturulması büyük önem taşımıştır¹⁵. Bununla birlikte, BM'nin kurulmasının ardından,

⁹ **ARSAVA Füsün**, "BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü Ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı Ve Sınırları", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 4, No: 13, 2007, s. 3.

¹⁰ **KALABALIK**, s. 365.

¹¹ Birleşmiş Milletler Şartı, 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmış ve 110. maddeye uygun olarak 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir. **Sözleşmenin tam metni için bkz. Birleşmiş Milletler Şartı**, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_01.pdf, Erişim Tarihi, 22.10.2014.

¹² **DOĞAN İlyas/ÖZDEMİR Omca**, "İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler Şartı Temelinde Korunması", İnsan Hakları Hukuku, 1. Baskı, Ankara 2013, s. 223.

¹³ **DÖNER Ayhan**, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması Ve Avrupa Birliği Sistemi, Ankara 2003, s. 35.

¹⁴ **GÖÇER Mahmut**, İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler, Ankara 2009, s. 1.

¹⁵ **VÄYRYNEN Raimo**, "Enforcement And Humanitarian Invention: Two Faces Of Colective Actions By The United Nations", Future Of The United

uluslararası toplum, insan haklarının korunmasının, uluslararası barışın korunmasıyla bağlantılı olduğunu anlamıştır. Bu yüzden, dünya barışıyla yakından bağlantılı olan insan haklarının geliştirilmesi ve bu haklara saygının gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi görevi, Birleşmiş Milletlere verilmiştir. Bu bakımdan BM Şartı, insan haklarının uluslararasılaşmasının temelini oluşturmuştur¹⁶. Şunu da belirtmek gerekir ki, uluslararası alanda insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde yeni standartların kabul edilmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en büyük başarısı olmuştur¹⁷.

BM Şartı'nda, insan hakları kavramına, temel insan haklarına ve devletlerin yükümlülüklerine çok az değinilmesi uluslararası toplum tarafından eleştirilmiştir¹⁸. Esasen, "insan haklarına saygıyı geliştirmek veya teşvik etmek" şeklindeki kısa ifadelerle ve atıflarla insan haklarına değinilmeye çalışılması, Şart'ın bu konudaki beklentilere cevap vermekten uzak olduğunun bir göstergesidir¹⁹. Buna rağmen, BM Şartı'nda, Giriş Bölümü haricinde, 6 kez insan haklarına vurgu yapılması²⁰, insan hakları kavramının ilk kez uluslararası nitelikteki bir belgede düzenlenmiş olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle, insan hakları kavramının uluslararası düzeyde genel bir biçimde ele alınması ancak BM Şartı'yla mümkün olabilmiştir²¹.

İlk olarak, BM Şartı'nın Giriş Bölümünde, büyük ve küçük ulusların, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğuna; insan onuru ve

Nations System: Potential For The Twenty-First Century, (Editor: Chadwick F. Alger), 1998, s. 54

¹⁶ **DÖNER**, s. 35.

¹⁷ International Commission On Intervention And State Sovereignty, The Responsibility To Protect, December 2001, s. 14.

¹⁸ **SKOGLY Sigrun I.**, "Extraterritoriality: Universal Human Rights Without Universal Obligations", Research Handbook On The International Human Rights Law, (Edited By: Sarah Joseph and Adam McBeth, 2010, s. 76.

¹⁹ **GÖÇER**, s. 1.

²⁰ **DÖNER**, s. 35.

²¹ **BOZKURT Enver**, İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü, Ankara 2003, s. 55.

değerine, temel insan haklarına olan inanç belirtilmiştir. İkinci olarak, BM Şartı'nın 1. maddesinin 3. fıkrası, insan haklarının ve temel özgürlüklere saygının hiçbir ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın yükseltilmesi ve teşvik edilmesi için uluslararası işbirliğin gerçekleştirilmesini, Birleşmiş Milletler'in amacı olarak belirtmiştir. Üçüncü olarak, BM Genel Kurulu'nun görev ve yetkilerini düzenleyen 13. maddesi, “ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden faydalanmasını kolaylaştırmak” için, araştırmalar yapmayı ve bu amaçla tavsiyelerde bulunmayı Genel Kurul'un görevleri arasında saymıştır. Dördüncü olarak, 55. maddenin (c) bendinde, Birleşmiş Milletler'e ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada saygı gösterilmesini kolaylaştırma görevi yüklenmiştir. Ayrıca, 56. madde üye devletleri, 55. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, Birleşmiş Milletlerle işbirliği içinde hareket etmekle yükümlü kılmıştır. Beşinci olarak, Şart'ın 62. maddesi, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in “herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde” bulunabileceğini belirtmiştir. Altıncı olarak, 68. maddede, “insan haklarının ilerletilmesi” amacıyla, Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından komisyonlar kurulabileceği ifade edilmiştir. Son olarak, 76. maddenin (c) bendinde, Vesayet Rejiminin temel hedeflerinden birisinin de, “ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya halklarının karşılıklı bağımlılığını geliştirmek” olduğu düzenlenmiştir.

Yukarıda belirtilen maddelerde kullanılan geliştirmek, teşvik etmek, kolaylaştırmak gibi terimler sebebiyle bu kurallar, bazı uluslararası hukuk yazarları tarafından, bağlayıcılığı olan kurallar olarak görülmemekte ve yalnızca yol gösterici ilkeler olarak kabul edilmektedir²². Fakat BM Şartı'na andlaşmalar hukuku bağlamında bakıldığında, çok taraflı bir andlaşma karşımıza çıkmaktadır. Kurucu üyelerin kabul ettiği ve sonradan üye olan devletlerin de katıldığı bu andlaşmada, insan haklarının korunmasında yetkili bir organ

²² BOZKURT, s. 57.

öngörülmemiş olmakla birlikte, 56. madde uyarınca, her üye devlet, insan haklarının geliştirilmesi için gerek tek başına gerekse müşterek bir şekilde Birleşmiş Milletlerle işbirliği halinde hareket etmeyi taahhüt etmektedir²³. Bu durum, BM Şartı'nda geçen hükümlerin bağlayıcı hükümler olduğunun ve bu hükümlerin, BM organlarına ve üye devletlere bir yükümlülük yüklediğinin en temel göstergesidir.

Şu bir gerçektir ki, BM Şartı'nda insan hakları ile eşitlik ve kendi kaderini tayin etme ilkelerine yapılan atıflar, Şart'ın oluşturulmasıyla ilgilenen politikacıların temel kaygısı değildir. Odak noktası, uluslararası barış ve güvenliğin korunması olmakla birlikte, Şart'ın esas vurgusu, devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine yöneliktir ve Şart bir insan hakları koruma rejimi oluşturmamaktadır²⁴. Bütün bunlara rağmen denilebilir ki, BM Şartı, devletleri temel hak ve özgürlüklere, ırk, cinsiyet, din veya dil ayrımı yapılmaksızın, bütün şartlarda saygı gösterilmesini ve uyulmasını sağlamak amacıyla uluslararası bir işbirliğine zorlamış ve insan haklarının korunması ve yükseltilmesi adına yeni bir dönem başlatmıştır²⁵.

III. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

BM Şartı'nda insan haklarına yönelik birçok düzenleme yapılmış olsa da, insan haklarının kapsam ve içeriğine dair herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Başka bir ifadeyle, BM Şartı, bir insan hakları kataloğuna sahip bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler açısından, insan haklarının korunmasının sağlanabilmesi için, bir insan hakları kataloğu oluşturulması bir zorunluluk haline gelmiştir²⁶. Ayrıca, BM Şartı'nda, Birleşmiş Milletlerin temel amaçlarından birisinin de insan haklarına ve özgürlüklere saygının teşvik edilmesi ve bu konuda işbirliğinin sağlanması olarak belirtildiğinden, Birleşmiş Milletler bu alanlarda çalışmalar yapmak üzere Ekonomik ve Sosyal Konseyi görevlendirmiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey, kendisine yüklenen görevi yerine getirmek

²³ **DÖNER**, s. 36.

²⁴ **DOĞAN/ÖZDEMİR**, s. 224.

²⁵ **BOZKURT Enver/KÜTÜKÇÜ Mehmet Akif/POYRAZ Yasin**, Devletler Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2012, s. 181.

²⁶ **DÖNER**, s. 36-37.

üzere oluşturmuş olduğu İnsan Hakları Komisyonu'na²⁷ bir insan hakları bildirisi hazırlama görevi vermiştir²⁸. Bunun üzerine Komisyon, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)'ni hazırlamış ve Genel Kurula sunmuştur. 10 Aralık 1948 tarihinde, Genel Kurul'da yapılan oylama sonucunda²⁹ İHEB kabul edilerek ilan edilmiştir³⁰. Genel Kurul'un insan haklarına ilişkin ilk Kararı³¹ olan İHEB, BM Şartı'nın insan haklarına ilişkin maddelerinin yorumlanmasında "üstün bir rehber" görevi görmüştür³².

-
- ²⁷ İnsan Hakları Komisyonu, Genel Kurul'un 15 Mart 2006 tarihinde almış olduğu 60/251 sayılı Kararı ile kaldırılmış ve yerine İnsan Hakları Konseyi kurulmuştur. United Nations Human Rights Council, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>, Erişim Tarihi, 23.10.2014; İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Konseyi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **SMITH Rhona K. M.**, *International Human Rights, Fifth Edition*, Oxford 2012, s. 61-66; **JOSEPH/KYRIAKAKIS**, s. 6-18.
- ²⁸ **CİVELEK Jale**, "1789 Fransız Bildirisi Ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi", *Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt: 9, Sayı: 1, 1989, s. 5-6.
- ²⁹ "Bu dönemde BM'nin elli sekiz üyesi bulunmaktadır. Bu elli sekiz üyeden ikisi (Honduras ve Yemen), oylamaya katılmamış geri kalan devletlerden sekizinin (Beyaz Rusya, Çekoslovakya, Polonya, Suudi Arabistan, Ukrayna, Güney Afrika, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya), çekimser oyuna karşı kırk sekiz olumlu oyla Evrensel Bildiri kabul edilmiştir.", **DEMİR Esra**, "İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 3, 2008, s. 211.
- ³⁰ **CİVELEK**, s. 6; **STEINERTE Elina/ WALLACE Rebecca**, *United Nations Protection Of Human Rights, Section A: Mechanism For Human Rights Protection By United Nations Bodies*, London 2009, s. 11.
- ³¹ Kararın tam metni için bkz. General Assambly's Resolution, 217(III)A, *Universal Declaration of Human Rights*, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)), Erişim Tarihi, 23.10.2014.
- ³² **VERDIRAME Guglielmo**, *The UN And Human Rights*, New York 2011, s. 83.

Bir koruma mekanizması öngörmeyen ve üye devletlerden yalnızca “bu hakların tüm dünyada fiilen tanınması ve uygulanmaya çalışılmasını” istemekle yetinen İHEB, genel anlamda dört grup insan hakkını kapsamaktadır³³. Başka bir ifadeyle, tespit edilecek hakların nasıl hayata geçirileceğinden çok insan hakları konusunda temel prensipleri tespit eden İHEB’te, yaşama hakkı, işkence yasağı, ifade özgürlüğü gibi klasik temel birey hak ve özgürlüklerine; aile kurma, dernek kurma, konut edinme, vatandaşlık ve sığınma hakkı gibi bireylerin grup içinde kullanabileceği haklara; vicdan, düşünce ve düşünceyi yayma, örgütlenme ve seçimlere katılma hakkı gibi siyasal haklara; çalışma, sosyal güvenlik, eğitim görme ve kültürel yaşam hakkı gibi sosyal devlet sisteminde ve sosyalist ideolojide önemli yer tutan sosyal haklara yer verilmiştir³⁴. Toplam otuz maddeden oluşan Bildiri’nin kapsamı bakımından, bu hakların kullanılması ve düzenlenmesiyle ilgili hükümler de vardır. Şöyle ki, Bildiri’nin son iki maddesinde özetle, bireylerin de topluma karşı görevleri olduğu belirtildikten sonra, bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin nasıl ve ne ölçüde sınırlanabileceği gösterilmiştir. Bununla birlikte, İHEB’in hiçbir hükmünün, açıklanan hak ve hürriyetlerin bir devlet, zümre ya da birey tarafından yok edilmesi amacıyla, herhangi bir eylemde bulunmayı haklı gösterir şekilde yorumlanamayacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir³⁵.

İHEB’in kabulü, BM’nin “insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının yükseltilmesi ve teşvik edilmesi” yolundaki ilk adımı olmuştur³⁶. İHEB, Genel Kurul tarafından, bütün halkların ve bütün ulusların ortak bir başarısı olarak ilan edilmiştir³⁷. İlan edildiği tarihten bu yana insan hakları düşüncesinin gelişmesi ve yayılmasında temel

³³ **BOZKURT**, s. 59.

³⁴ **DOĞAN İlyas**, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, s. 135-136.

³⁵ **KALABALIK**, s. 67.

³⁶ **SCHMİDT Markus**, “United Nations”, International Human Rights Law, (Edited by: Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran), Oxford 2010, s. 391.

³⁷ **Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights**, The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No: 30, Review:1, s. 3.

belge olma niteliğini haiz olan İHEB, bağlayıcı bir belge olarak oluşturulmuş olmamasına rağmen, insan haklarına dair temel ilkeleri ortaya koymuş ve uluslararası toplumun onayını almıştır³⁸. İHEB'in hukuki bakımdan bağlayıcı olup olmamasına ilişkin bir görüş birliği yoktur. Genel kabul gören görüşe göre, BM Şartı'nda da belirtildiği üzere Genel Kurul kararları bağlayıcılığı olmayıp tavsiye niteliğindedir³⁹. Bu yüzden, İHEB'in de hukuksal bağlayıcı bir gücü bulunmayıp, İHEB kurallardan daha çok ahlaki değerleri dile getirmekte ve imzalayan devletlerin ulusal makamlarınca doğrudan uygulanabilir nitelikte ilkeler ortaya koymaktadır⁴⁰.

İHEB, insan haklarının devletlerin iç hukuklarına aktarılması konusunda ve soyut ilkelerin somut kurallara dönüştürülmesinde yol gösterici belge olma rolünü üstlenmiştir⁴¹. Bu doğrultuda, İHEB'de yer alan bütün hakların, uluslararası teamül kuralı ya da uluslararası hukukun genel ilkeleri niteliğini kazandığını söylemek ve insan haklarına ilişkin anlaşmalar haricinde, bu haklara bağlayıcılık atfetmek, hukuki açıdan doğru değildir⁴². Aslında İHEB daha çok, kendisinden sonra oluşturulan, ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerini ciddi bir şekilde etkilemiş ve hukuken bağlayıcı nitelikteki standartların gelişmesinin başlama noktası olmuştur⁴³. Başka bir ifadeyle, İHEB insan haklarına küresel bir boyut kazandırmış ve bağlayıcı güce sahip ve etkili koruma mekanizmalarıyla donatılmış sözleşmelerin oluşturulmasında öncülük etmiştir⁴⁴. Örneğin, İHEB, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi uluslararası

³⁸ DEMİR, s. 211; **International Commission On Intervention And State Sovereignty**, s. 14; SCHMİDT, s. 391.

³⁹ KALABALIK, s. 68-69.

⁴⁰ **Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights**, s. 5.

⁴¹ DEMİR, s. 211.

⁴² BOZKURT, s. 61.

⁴³ BOZKURT, s. 61; The United Nations Human Rights System, http://www.hrea.org/index.php?base_id=163#charter, Erişim Tarihi, 25.10.2014.

⁴⁴ KALABALIK, s. 67.

sözleşmelere öncül olmuş⁴⁵ ve bu Sözleşmeler bağlamında oluşturulan koruma mekanizmaları insan haklarının korunmasında önemli rol oynamıştır.

Genel Kurul, çok defa İHEB'i bir davranış kuralları bütünü gibi ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı arttıracak önlemler alması için devletlere yapılan önerilerin temeli olarak kullanmıştır. Şöyle ki, Genel Kurul tarafından, 1949 yılında alınan "Barışın Esasları Kararı"nda⁴⁶, bütün uluslara şu çağrıda bulunulmuştur⁴⁷: "İnsanlığın onur ve değerini korumanın çok önemli bir mesele olduğundan yola çıkarak, siyasal muhalefetin barışçı bir şekilde dile getirilmesi özgürlüğü, dinsel özgürlük ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde anlatımını bulan diğer bütün temel özgürlükler için saygı duyulması sağlanmalıdır". Yine aynı şekilde, kabul edilen bütün insan hakları belgelerinin Giriş Bölümlerinde İHEB'e atıflar yapılması bu durumun bir göstergesidir. Ayrıca, 1963 tarihinde oluşturulan Afrika Birliği Teşkilatı Şartı'nda⁴⁸, Hükümet ve Devlet Başkanları, İHEB'e katıldıklarını doğrulamışlardır. Benzer şekilde, 1968 Tahran İnsan Hakları Konferansı'nda, katılımcı 54 devletin temsilcileri, İHEB'de ifade edilen hak ve özgürlüklerin, vazgeçilemez ve ihlal edilemez olduğunu kabul ettiklerini açıklamışlardır⁴⁹.

Bildirgenin kabulünden bu yana, insan hakları ve temel özgürlükler, yüzlerce evrensel ve bölgesel, bağlayıcı ve bağlayıcı

⁴⁵ UNODC And The Promotion And Protection Of Human Rights, Position Paper, 2012, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Human_rights_position_paper_2012.pdf, Erişim Tarihi, 25.10.2014.

⁴⁶ **Kararın tam metni için bkz. General Assambly's Resolution, 290(IV), Essentials Of Peace,** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/290\(IV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/290(IV)), Erişim Tarihi, 25.10.2014.

⁴⁷ **Birleşmiş Milletler Türk Derneği,** Birleşmiş Milletler Ve İnsan Hakları, Ankara 1979, s. 18-19.

⁴⁸ **Sözleşmenin tam metni için bkz. Afrika Birliği Teşkilatı Şartı,** http://www.au.int/en/sites/default/files/OAU_Charter_1963_0.pdf, Erişim Tarihi, 25.10.2014.

⁴⁹ **KALABALIK,** s. 67.

olmayan araçlarla kanunlaştırılmıştır. Bu kodifikasyon süreci, Birleşmiş Milletler düzeyinde halen devam etmektedir, fakat bugün esas problem, oluşturulan uluslararası standartların ulusal düzeyde uygulanmamasındadır. Bir diğer sorun da, insan hakları alanında var olan Birleşmiş Milletler denetleme sisteminin, etkililiği ve görünürlüğünün artırılması konusundadır⁵⁰.

IV. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri

Birleşmiş Milletler tarafından insan haklarının korunması adına çok sayıda insan hakları sözleşmeleri kabul edilmiştir⁵¹. Birleşmiş Milletler tarafından onlarca insan hakları sözleşmesi oluşturulmuş olsa da, bu bölümde Birleşmiş Milletler insan hakları koruma sistemi içerisinde ön plana çıkan uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin denetiminin sağlanması adına oluşturulan mekanizmalar ele alınacaktır. Bu sözleşmeleri ve sözleşme denetim mekanizmalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i) Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İnsan Hakları Komitesi;
- ii) Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi;
- iii) İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Ceza ve Muameleye Karşı Sözleşme ile İşkencenin Önlenmesi Komitesi;
- iv) Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Çocuk Hakları Komitesi;
- v) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ile Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi;
- vi) Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ile Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi.

⁵⁰ SCHMİDT, s. 391.

⁵¹ **Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen bütün temel insan hakları sözleşmelerinin listesi için bkz.** <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>, Erişim Tarihi, 22.10.2014.

A- 1966 İnsan Hakları Sözleşmeleri (İkiz Sözleşmeler)

İHEB'in kabulünden sonra, devletlere hukuki sorumluluklar yükleyecek ve temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmediğinde, bu durumu belirleyecek bir denetim sistemi ve yaptırım uygulayacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır⁵². Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İHEB'i oluşturan İnsan Hakları Komisyonu'na, bütün devletlerin üzerinde anlaşabileceği, temel hak ve özgürlükleri açık bir şekilde ifade eden ve bu hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda alınması gereken tedbirleri de içeren bir insan hakları sözleşmesi oluşturma yetkisini de vermiştir⁵³. İnsan Hakları Komisyonu, bu yetkiye dayanarak çalışmalarına başlamış ve 1950 yılında hazırlamış olduğu sözleşme taslağını Genel Kurul'a sunmuştur. Genel Kurul'da, Doğu ve Batı Bloku arasındaki fikir ayrılıklarından dolayı, taslak reddedilmiştir. Bunun üzerine yapılan müzakerelerin ardından, Komisyon'a iki ayrı sözleşme taslağı hazırlama görevi verilmiştir. İnsan Hakları Komisyonu, hazırlamış olduğu medeni ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içeren sözleşme taslaklarını, 1954 tarihinde Genel Kurul'a sunmuştur⁵⁴. Taslaklar üzerinde uzun tartışmalar yaşanmış ve Doğu ve Batı Bloku arasındaki çatışmanın etkisiyle sözleşmelerin kabulü süreci uzamıştır⁵⁵.

⁵² **KALABALIK**, s. 70.

⁵³ **BOZKURT**, s. 61.

⁵⁴ **DÖNER**, s. 40.

⁵⁵ **BOZKURT**, s. 62; Sürecin uzamasındaki temel sebep, Doğu ve Batı Bloğu arasındaki insan hakları anlayışındaki farklılıkların bulunmasıdır. Ayrıca, liberal özgürlükçü düşünceye sahip Batılı Devletler, yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, vb. gibi klasik hakların, çalışma hakkı, eğitim hakkı, vb. gibi sosyal ve ekonomik hakları dışarıda bırakarak kaleme alınmasını ve ihlallerin uluslararası denetimini bir İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından desteklenen bir uluslararası mahkemenin denetimine bırakılmasını istemekteydiler. Buna karşın Doğu Bloğunu oluşturan Sosyalist Devletler Grubu, bütün insan haklarının eşdeğer olduğunu ve karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olduklarını ifade ediyorlardı. Bu bakımdan, içinde sosyal, ekonomik ve kültürel hakların da bulunduğu ortak bir sözleşmenin oluşturulmasını istemekteydiler. Bununla birlikte, devletlerin egemenliğine müdahale niteliğinde bir uluslararası yargısal denetime karşı çıkmaktaydılar. **DÖNER**, s. 40.

Her Genel Kurul oturumunda madde madde incelenen ve görüşülen taslaklar, 12 yıllık bir sürenin sonucunda, 16 Aralık 1966 tarihinde son hallerini alarak, 2200 A (XXI) sayılı karar⁵⁶ ile kabul edilmişlerdir⁵⁷. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS)⁵⁸ 106 oya karşı sıfır oyla; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)⁵⁹ 105 oya karşı sıfır oyla; Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Ek Seçimlik Protokol⁶⁰ ise 38 çekimser ve 2 red oya karşı 66 oyla kabul edilmiştir⁶¹. Kabul edilen Sözleşmelerin, 35 devletin onay ve katılma belgesini BM Genel Sekreterliği'ne sunmasının ardından üç ay geçmesi üzerine yürürlüğe gireceği kararlaştırılmıştır. Dokuz yıl süren bu sürecin sonunda, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 23 Mart 1976 tarihinde; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 23 Ocak 1976 tarihinde; Seçimlik Protokol ise 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶². Bununla birlikte, uluslararası birer sözleşme niteliğini haiz olan ve hukuksal bağlayıcılığa sahip olan bu Sözleşmelere, “İkiz Sözleşmeler” de denilmektedir⁶³.

⁵⁶ **Kararın tam metni için bkz. General Assembly’s Resolution, 2200 A (XXI)**, <http://www.un-documents.net/a21r2200.htm>, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

⁵⁷ **Birleşmiş Milletler Türk Derneği**, s. 119; **BOZKURT**, s. 62.

⁵⁸ **Sözleşmenin tam metni için bkz. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi**, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

⁵⁹ **Sözleşmenin tam metni için bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**, <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf>, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

⁶⁰ **Sözleşmenin tam metni için bkz. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Ek Seçimlik Protokol**, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/Medeni_Siyasi_Haklari_UL_Soz_Ek_Pro.pdf, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

⁶¹ **Birleşmiş Milletler Türk Derneği**, s. 119.

⁶² **BOZKURT**, s. 62; **DOĞAN/ DOĞAN İlyas/HAZAR Zeynep**, “BM Medeni Ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, s. 143.

⁶³ **KALABALIK**, s. 70.

İkiz Sözleşmeler, İHEB'e atıfta bulunarak, Bildiri'de kabul edilen fikirlerle bağlantı kurmuş ve temel hak ve özgürlüklere yer vermiştir. Bununla birlikte, “insan topluluğunun tüm üyelerinin doğuştan sahip olduğu onurun ve onların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barış temeli”ni oluşturduğu belirtilerek, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ve sağlanmasında insan haklarının önemi vurgulanmıştır⁶⁴. İkiz Sözleşmelerde, İHEB'de yer alan sığınma hakkı, serbest dolaşım hakkı gibi bazı haklar düzenlenmemiş olmakla birlikte; self-determinasyon hakkı, halkların kendi doğal kaynak ve zenginliklerine sahip olma ve bunları serbestçe kullanma hakkı gibi İHEB'de yer almayan haklar da yer almaktadır⁶⁵.

1. Medeni Ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

İHEB'de düzenlenmemiş bazı hakları da içeren geniş bir kapsama sahip olan Medeni Ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS), Bildiri'de düzenlenen medeni ve siyasal alandaki hak ve özgürlükleri daha ayrıntılı bir şekilde incelemekte ve bir sözleşme formatında düzenlemektedir⁶⁶. Başka bir ifadeyle MSHS, İHEB'de yer alan hakları bir sözleşme şeklinde listelemiştir ve bu haklara bağlayıcı nitelik kazandırmıştır⁶⁷. Bu bakımdan, Sözleşme'nin ikinci maddesinde, “Sözleşmeye Taraf her Devlet, bu Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi her hangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt eder” denilmek suretiyle, sözleşmeye taraf olan tüm devletlere, kendi ülkesinde yaşayan ve yargı yetkisine tabi olan bütün bireylere hiçbir ayırım gözetmeksizin sözleşmede tanınan hakları sağlama ve bunlara saygı gösterme sorumluluğunu yüklemiştir⁶⁸. Bununla birlikte, aynı maddenin ikinci fıkrasında, “Sözleşmede tanınan hakları kendi

⁶⁴ **DÖNER**, s. 41.

⁶⁵ **KALABALIK**, s. 70.

⁶⁶ **BOZKURT**, s. 62.

⁶⁷ **KALABALIK**, s. 71.

⁶⁸ **DÖNER**, s. 41; **KALABALIK**, s. 71.

mevzuatında veya uygulamasında henüz tanımamış olup da bu Sözleşmeye Taraf Devletler, kendi anayasal usullerine ve bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, Sözleşmede tanınan hakları uygulamaya geçirmek için gerekli olan tedbirleri veya diğer önlemleri almayı taahhüt ederler” denilmek suretiyle, sözleşmeye taraf olan, fakat hukuk düzenleri henüz Sözleşme’nin öngörmüş olduğu standartlara uymayan devletlere, kendi anayasalarına ve Sözleşme’ye uygun şekilde, gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü getirmektedir⁶⁹.

MSHS’de düzenlenen her hak, mutlak değildir. Sözleşme, sınırlama getirilecek hakları belirlemiş ve bu sınırlamaları maddeler halinde formüle etmiş ve ayrıntılandırmıştır. Genel anlamda, Sözleşme, söz konusu hakların yalnızca kanunlarda belirtilen şekillerde sınırlanabileceği ve bu sınırlamaların ancak kamu düzenini, ulusal güvenliği, kamu sağlığını ve ahlakını ya da başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumak için sınırlanabileceğini kabul etmektedir⁷⁰. Sınırlamalara ilişkin genel hüküm Sözleşme’nin 4. maddesinde düzenlenmiş olmakla birlikte, 19/3, 21, 22/2 ve 23/4. maddelerde⁷¹ de

⁶⁹ DÖNER, s. 41.

⁷⁰ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 122.

⁷¹ **19/3- İfade Özgürlüğü-** Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir:

a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı;

b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlakı koruma.

21- Toplanma Özgürlüğü- Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlık veya ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiç bir sınırlama konamaz.

22/2- Örgütlenme Özgürlüğü- Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlâkın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla, hukuken öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamaların dışında başka hiç bir sınırlama konamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve polis

belli amaçlarla sınırlamaların yapılabileceği öngörülmüş ve bu sınırlamaların sınırı olarak da “demokratik toplum gereklerine uygunluk ölçütü” kabul edilmiştir⁷². Buna karşılık, Sözleşme’nin 4. maddesinin ikinci fıkrasında belirtildiği üzere⁷³, bazı haklar ise mutlak nitelikte kabul edilmekte ve herhangi bir şekilde sınırlandırmaya tabi tutulamamaktadır⁷⁴. Herhangi bir sınırlamaya tabi tutulamayan bu durumlar, yaşam hakkı, işkence, zalimane ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, borç nedeniyle hapis yasağı, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi, kişi olarak tanınma hakkı ve düşünce, vicdan ve din hürriyeti olarak belirlenmiştir⁷⁵.

Koruma altına alınan hak ve özgürlüklere bakıldığında, Sözleşme yaşam hakkını korumakta (m. 6); işkenceyi, eziyeti ve aşağılayıcı ve insanlık dışı muameleyi yasaklamakta (m. 7) ; köleliği, köle ticaretini, angaryayı ve zorunlu çalıştırmayı yasaklamakta (m. 8); keyfi tutuklama ve gözaltına almayı yasaklamakta (m. 9); özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin insanca muamele görmesini gerektiğini (m. 10) ifade ederek, kimsenin sırf sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememekten dolayı hapse atılmayacağını (m. 11) düzenlemektedir. Bunun yanı sıra Sözleşme, seyahat özgürlüğü ve yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı usuli güvenceleri (m. 13), adil yargılanma hakkını (m. 14), kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesini (m. 15), kişi olarak tanınma hakkını (m. 16), özel hayatın gizliliği ilkesini (m. 17), düşünce, din,

teşkilatı mensuplarının bu hakkı kullanmaları üzerine hukuki kısıtlamalar konulmasını engellemez.

23/4- Ailenin Korunması- Bu Sözleşmeye taraf Devletler, eşlerin evlilik konusunda, evliliğin devam ettiği sürece ve boşanmada eşit hak ve yükümlülükler sahip olmaları için gerekli önlemleri alır. Boşanma halinde çocukların korunması için gerekli hükümler konur.

⁷² **DÖNER**, s. 42.

⁷³ **4/2-** Sözleşmenin 6, 7, 8(1 ve 2 fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelerindeki yükümlülüklerde hiç bir azaltma yapılamaz.

⁷⁴ **Birleşmiş Milletler Türk Derneği**, s. 122.

⁷⁵ Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde başlıkları için bkz. **KALABALIK**, s. 71.

vicdan özgürlüğünü (m. 18), ifade özgürlüğünü (m. 19), ailenin korunmasını (m. 23), örgütlenme özgürlüğünü (m. 22), çocuk haklarını (m. 24), hukuk önünde eşitlik ilkesini (m. 26) ve azınlıkların korunması (m. 27) düzenlemektedir. Buna karşın, sığınma hakkı ve sığınmacı statüsünden yararlanma hakkı, bir vatandaşlığa sahip olma hakkı, mülkiyet hakkı gibi haklar, İHEB’de yer almasına rağmen, Sözleşme’nin kapsamına alınmamışlardır⁷⁶.

MSHS, düzenlemiş olduğu hakların ve özgürlüklerin uygulanmasını denetlemek ve bunlara taraf devletlerin uyup uymadığını izlemek amacıyla, bir “İnsan Hakları Komitesi” kurulmasını öngörmüştür⁷⁷. İnsan Hakları Komitesi, yüksek bir ahlaki düzeye sahip olan ve insan hakları alanında uzmanlığı ile tanınmış bulunan üye devlet vatandaşları arasından, taraf devletler tarafından seçilen ve kendi adlarına görev yapan uzman kişilerden oluşmaktadır (m. 28). Ayrıca Komite, 18 üyeden oluşmakta ve seçilen üyeler 4 yıllık süre için seçilmekte ve tekrardan üye olabilmektedirler (m. 28, 32). Bununla birlikte Komite, Mart, Temmuz ve Kasım aylarında olmak üzere, yılda üç defa toplanmakta ve toplantılar üç hafta sürmektedir. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK)⁷⁸, Komite’ye gerekli sekreterlik desteğini sağlamaktadır⁷⁹.

İnsan Hakları Komitesi’nin görevlerini, devletlerin vermiş olduğu zorunlu raporların incelenmesi, devletler tarafından yapılan bildirimleri kabul etme ve inceleme, Sözleşme’de belirtilen hakları ihlal edilmiş bireylerin yapmış olduğu bildirimlerin kabul edilmesi ve incelenmesi⁸⁰,

⁷⁶ DÖNER, s. 42.

⁷⁷ KALABALIK, s. 71.

⁷⁸ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÇALIK Tacettin, “Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları İle İlişkisi”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, Cilt:2, Yıl: 2015, s. 1118-1121; United Nations High Commissioner For Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, Erişim Tarihi, 29.10.2014.

⁷⁹ KALABALIK, s. 372; SMITH, s. 68.

⁸⁰ BOZKURT, s. 64.

yapmış olduğu faaliyetlere ilişkin Genel Kurul'a yıllık raporlar sunma⁸¹ ve Sözleşme'nin anlamlandırılmasına ve uygulanmasına ilişkin açıklayıcı yorum yapma⁸² olarak ifade etmek mümkündür⁸³. İnsan Hakları Komitesi'ne gereken sekreterlik desteğini İnsan Hakları Yüksek Komiserliği sağlamakla birlikte, Komite'nin iş yükü, Seçimlik Protokol'e taraf devlet sayısının artmasından ve Komite'nin çalışmalarına ilişkin farkındalığın yükselmesinden dolayı, gün geçtikçe artmaktadır⁸⁴.

MSHS, İnsan Hakları Komitesi'ne bağlı olarak, üç ayrı koruma mekanizması öngörmüştür. Bunları devlet başvurusu yoluyla denetim (m. 41), rapora dayalı denetim (m. 40) ve bireysel başvuru (Ek Protokol m. 2) yoluyla denetim şeklinde sıralamak mümkündür. Bu denetim mekanizmaları, yukarıda sayılan diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinde de, küçük farklılıklar haricinde aynı şekilde düzenlenmiştir.

İlk olarak, rapora dayalı denetim mekanizmasına bakıldığında, uluslararası sözleşmelerin uygulanmasının denetlenmesinde en temel ve sık başvurulan yollardan birisi rapor usulüdür. Uluslararası bir sözleşmeyi imzalayıp onaylayan her devlet, ilgili komitelere, onay tarihinden itibaren bir yıl ya da iki yıl içerisinde⁸⁵ (komiteler arasında

⁸¹ Basic Facts About The United Nations, s. 210.

⁸² İnsan Hakları Komitesi'nin yapmış olduğu bu yorumlar, genel nitelikli olmakla birlikte, taraf devletlerin Sözleşmeye etkinlik ve işlerlik kazandırmasına ve Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda yol göstermektedir. Bu yorumlar aynı zamanda, Sözleşmeyi imzalamayı düşünen diğer devletlere de, üstlenecekleri sorumlulukların kapsamını görme imkânı sağlamaktadır. **DOĞAN/HAZAR**, s. 147; **Komite tarafından oluşturulan Genel Yorum örnekleri için bkz.** General Comments Adopted by the Human Rights Committee, <http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrcomms.htm>, Erişim Tarihi, 29.10.2014.

⁸³ **DOĞAN/HAZAR**, s. 147.

⁸⁴ **SMITH**, s. 68.

⁸⁵ Sözleşmelerde kabul edilen başlangıç raporu ve dönemsel raporlara öngörülen süreler için bkz. **Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights**, s. 23.

farklılık arz edebilir) bir başlangıç raporu ve daha sonra belli periyodlarla dönemsel raporlar sunmak zorundadır⁸⁶. Başlangıç raporunda, ilgili ülkenin anayasasında yer alan insan haklarına ilişkin hükümler, hakların korunmasına ilişkin yargısal ölçütler ve hakların ihlali durumunda gidilebilecek idari ve yargısal yolların belirtilmesi gerekmektedir. Dönemsel raporlar ise, komitenin belirleyeceği süreler içinde, ilgili insan hakları sözleşmesinin taraf olan devletlerin ülkelerinde uygulanmasına ilişkin durumu belirtmek üzere verilmektedir⁸⁷.

Her komite, devletlerden alınan raporları, ilgili devlet temsilcileriyle beraber, inceler ve kamuya açık oturumlarda tartışır. Rapor incelemeleri, ilgili devlet temsilcileriyle yapıcı işbirliği içerisinde gerçekleştirilir. Raporların incelenmesinden sonra komiteler, tamamlayıcı yorumlar yaparlar ve toplantının sonunda ilgili devletlere tavsiyelerde bulunurlar. Devletlerin komiteler tarafından alınan karar ve verilen tavsiyelere uymaları beklenir. Bununla birlikte, komiteler acil durumlarda ve ağır insan hakları ihlalleri yaşanması halinde, devletlerden özel raporlar isteyebilme yetkisine de sahiptir⁸⁸.

Rapor usulü, insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasında kabul edilen esas mekanizmadır. Fakat rapor usulü insan haklarının korunmasında sınırlı bir etkiye sahiptir. Çünkü sözleşmelere uymama durumunda bir yaptırımın öngörülmemiş olması, yalnızca bu yükümlülüğü yerine getirmeyen devletlerin adının yıllık raporlarında belirtilerek kınanabilmesi, komitelerin gücünün sınırlı olduğunun bir göstergesidir⁸⁹. Bununla birlikte devletler, genellikle raporları ya geç göndermekte ya da insan hakları sorunlarına ilişkin son derece yetersiz, çok basit raporlar hazırlamaktadırlar. Bu durum, rapor mekanizmasını etkisiz hale getirmektedir⁹⁰. Ayrıca, komitelerin hazırladığı, kendilerine

⁸⁶ **ALGAN Bülent/TİRYAKİ Refik**, “Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar Ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği”, *Avrasya Dosyası*, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 119-120; **JOSEPH/KYRIAKAKIS**, s. 21; **KALABALIK**, s. 374.

⁸⁷ **DOĞAN/HAZAR**, s. 148.

⁸⁸ **KALABALIK**, s. 375.

⁸⁹ **DOĞAN/HAZAR**, s. 148; **ALGAN/TİRYAKİ**, s. 121.

⁹⁰ **JOSEPH/KYRIAKAKIS**, s. 22.

sunulan raporlara ilişkin genel görüşlerini içeren ve taraf devletlere gönderilen raporlar, bağlayıcı niteliğe sahip değildirler. Fakat yine de, bu raporlar, sözleşmeciler devletlerde ve dolayısıyla tüm dünyada sözleşmelerin birlik ve uyum içerisinde uygulanması amacına hizmet etmektedir⁹¹.

İnsan Hakları Komitesi'nin uyguladığı rapor usulüne bakıldığında⁹², taraf devletler medeni ve siyasi hakları koruma ve geliştirme konusunda ülkelerinde almış oldukları tedbirleri içeren dönemsel raporları 5 yıllık dönemler için Komite'ye vermek zorundadır. Ayrıca, taraf devletlerden gerekli gördükleri zaman ad hoc (özel) raporlar isteme yetkisine sahiptir⁹³. Bununla birlikte taraf devletler, MSHS'nin kendi ülkelerinde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde, medeni ve siyasi hakları koruyan anayasal hükümleri, hakların korunmasına yardımcı olan yargısal ölçütleri ve Sözleşme'de yer alan haklara aykırılıklar olması halinde ulusal düzeyde başvurulabilecek idari ve yargısal başvuru yollarını içeren bir başlangıç raporunu Komite'ye sunmak zorundadırlar. Devletler hazırlamış oldukları raporları, BM Genel Sekreteri aracılığıyla Komite'ye sunar⁹⁴. Komite, kendisine iletilen raporları inceledikten sonra, raporlara ilişkin "genel görüşlerini" içeren bir rapor hazırlayarak, bu raporu taraf devletlere ve gerekli görürse Ekonomik ve Sosyal Konsey'e iletir⁹⁵.

İkinci olarak, devlet başvurusu yoluyla denetim usulünde, herhangi bir devlet diğer bir devlete karşı, taraf oldukları insan hakları sözleşmelerinin gereklerini yerine getirmediği gerekçesiyle şikâyet

⁹¹ **DÖNER**, s. 44.

⁹² Komite MSHS kapsamında Devlet raporları için birleştirilmiş kılavuz hazırlamıştır. **Bu kılavuzun tam metni için bkz.** Consolidated Guidelines for State reports under the International Covenant on Civil and Political Rights, U.N. Doc. CCPR/C/66/GUI/Rev.2 (2001), <http://hrlibrary.umn.edu/hrcommittee/reportguidelines-2001.html>, Erişim Tarihi, 29.10.2014.

⁹³ **SMITH**, s. 68.

⁹⁴ **KALABALIK**, s. 375; **KARAOSMANOĞLU Fatih**, İnsan Hakları, 2. Baskı, Ankara 2012, s. 147.

⁹⁵ **BOZKURT**, s. 65.

bulunabilmekte ve o devlet hakkında işlem başlatabilmektedir⁹⁶. Fakat bu yolun işleyebilmesi, söz konusu devletin komitenin bu yetkisini, özel bir bildirim ile tanımış olması gerekmektedir⁹⁷. Bu kuralın tek istisnası, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 33. maddesinde belirtilen devlet başvurularıdır⁹⁸. Bu maddeye göre, AİHS'ye taraf olan her devlet, başka bir taraf devlete karşı, yükümlülüklerinin ihlali gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilmektedir⁹⁹. Uygulamada devletler, bu şikâyet mekanizmasını çok sık kullanmamakta¹⁰⁰, bir çıkarı zedelendiğinde sıklıkla misilleme yoluna gitmekte ve ilgili denetleme biriminin yetkisini tanımamaktadır¹⁰¹.

İnsan Hakları Komitesi'nin uygulamasına bakıldığında, Komite'nin yetkisinin şikâyet edilen ilgili devlet tarafından kabul edilmiş olması şartının yanı sıra, uluslararası hukuk tarafından öngörülen iç hukuk başvuru yollarının ilgili devletler tarafından tüketilmesi gerekmektedir (m. 41/1, 1-c). Sözleşme'ye taraf devletlerden birisi, diğer bir taraf devletin Sözleşme hükümlerini yerine getirmediği kanaatine sahipse, durumu yazılı bir bildirimle ilgili devlete bildirir. Bildirim alan devletin üç ay içerisinde, yazılı olarak gerekçesini bildirme ve açıklama yapma yükümlülüğü vardır (m. 41/1-a). Yapılan açıklamanın ve bildirilen gerekçenin tatmin edici olması durumunda sorun ortadan kalkar. Eğer bu devletler ilk bildirimden itibaren altı ay içerisinde uzlaşamazlarsa,

⁹⁶ TOPAL, par. 32.

⁹⁷ ERDOĞAN Mustafa, Anayasal Demokrasi, 12. Baskı, Ankara 2005, s. 258.

⁹⁸ KALABALIK, s. 378.

⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 33. madde. **Sözleşmenin tam metni için bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

¹⁰⁰ Bugüne kadar Birleşmiş Milletler andlaşmalar sisteminde, devlet başvurusu mekanizması hiç kullanılmamıştır. **JOSEPH/KYRIAKAKIS**, s. 23; **International Justice Resource Center**, Human Rights Committee, http://www.ijrcenter.org/un-treaty-bodies/human-rights-committee/#Inter-State_Complaints, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

¹⁰¹ KALABALIK, s. 378.

tarafından birisi karşı devlete durumu bildirmek suretiyle konuyu İnsan Hakları Komitesi'ne götürebilmektedir (m. 41/1-b).

Komite'nin önüne gelen devlet başvurusunda süreç, kabul edilebilirlik koşullarının incelenmesi, maddi gerçeğin irdelenmesi ve şikâyetçi devlet ile şikâyet edilen devletleri uzlaştırmaya yönelik çalışmalar yürütmek şeklinde gerçekleşmektedir. Komite, uzlaştırma görevini oluşturacağı bir komisyona devredebilmektedir. Bu üç aşamalı sürecin esas amacı, devletleri yargılamak değil, sözleşmenin uygulanmasına yönelik farklı görüşleri uzlaştırmaktır¹⁰². Başka bir ifadeyle, Komite yalnızca tarafsız bir arabulucu olarak hareket eder¹⁰³.

Üçüncü olarak, bireysel başvuru yöntemine bakıldığında¹⁰⁴, bazı uluslararası sözleşmeler, sözleşmede düzenlenen haklarının ihlal edildiğini iddiasında olan bireylere, bu ihlalden sorumlu tuttuğu hükümete karşı, ilgili denetleme biriminde işlem başlatma yetkisi vermektedir¹⁰⁵. Fakat bireylere tanınan bu başvuru yetkisi, yalnızca ilgili devletin bireylerin başvuru hakkını açık bir şekilde kabul etmiş olmasına bağlıdır¹⁰⁶. İnsan haklarının korunması noktasında önemli bir güvence sağlayan bireysel başvuru usulü, yargısal nitelikte değildir¹⁰⁷. Bireysel başvuru usulü, ulusal egemenlikleri ihlal edeceği ve uluslararası hukukun şüphelerinin yalnızca devletler olduğunu ileri süren klasik görüşlerin

¹⁰² DOĞAN/HAZAR, s. 149-150.

¹⁰³ SMITH, s. 69.

¹⁰⁴ İnsan Hakları Komitesi'ne yapılan bireysel başvuru örnekleri ve ayrıntılı bilgi için bkz. HANSKI Raija/SHEININ Martin, *Leading Cases Of The Human Rights Committee*, Turku, Finland, 2003, s. 33-80; İnsan Hakları Komitesi tarafından verilen tüm kararlar için bkz. *Decisions and Views of the Human Rights Committee*, <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/undocs-index.html>, Erişim Tarihi, 26.10.2014; http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=17, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

¹⁰⁵ JOSEPH/KYRIAKAKIS, s. 24.

¹⁰⁶ KALABALIK, s. 380.

¹⁰⁷ KARAOSMANOĞLU, s. 149.

etkisiyle, genellikle ek seçimlik protokollerle düzenlenmiştir¹⁰⁸. Bireysel başvuru mekanizmasını kabul eden sözleşme ve ek protokoller şunlardır: MSHS'ye Ek Seçimlik Protokol, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Seçimlik Protokolü, Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Seçimlik Protokolü, İşkenceye Karşı Sözleşme ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi.

Hükümetler tarafından işlenen insan hakları ihlallerini her birey, grup ya da örgüt, BM Genel Sekreterliğine bildirebilmektedir. Başvurular, mektup ya da telgraf aracılığıyla yapılabilmektedir. Başvuruda hangi prosedür ve denetim mekanizmasına başvurulduğu açık bir şekilde yer almalıdır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği başvuruları inceledikten sonra, gerekli birimlere aktarmaktadır. Bireysel başvuru yoluna başvurabilmenin temel şartı, ilgili komitenin bireysel başvuru yetkisinin özel bir beyanla, taraf devletler tarafından kabul edilmiş olmasıdır¹⁰⁹.

İnsan Hakları Komitesi bakımından bireysel başvuru mekanizmasına bakıldığında, MSHS'ye Ek Seçimlik Protokol ile getirilen bu usulün uygulanabilmesi için, ilgili devletin Seçimlik Protokol'e taraf olması gerektiği görülmektedir. Yalnızca MSHS'ye taraf olmak bireysel başvuru mekanizmasının işlemesi için yeterli sayılmamaktadır¹¹⁰. Devletin Protokol'e taraf olması başvuru usulünün kabul edilmiş olduğunu gösterir ve MSHS'de yer alan haklardan birisinin ihlal edildiğini ileri süren bireyler ilgili devlete karşı Komite'ye başvurabilir. Devletler istedikleri zaman BM Genel Sekreterliği'ne yapacakları yazılı bir bildirimle, Protokol'ü tek tarafı olarak feshedebilirler. Fesih bildirimden itibaren üç ay geçmesiyle hüküm doğurur¹¹¹.

Komiteye yapılan bireysel başvuruların kabul edilebilirlik koşulları şu şekilde sıralanabilir:

¹⁰⁸ SMITH, s. 69.

¹⁰⁹ KALABALIK, s. 381.

¹¹⁰ DÖNER, s. 46.

¹¹¹ BOZKURT, s. 66.

a) Başvurucunun iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekmektedir. Fakat iç hukuk yolları makul olmayan bir şekilde uzun sürerse, bu şart aranmayacaktır (Ek Protokol m. 5/2).

b) Başvurunun yazılı bir şekilde ve başvuranın kimliğini ortaya koyacak şekilde, yani imzalı olması gerekmektedir (Ek Protokol m. 3).

c) Başvuru hakkın kötüye kullanımı niteliği taşımalıdır (Ek Protokol m. 3).

d) Şikâyet konusu, başka bir soruşturma veya çözüm usulüne göre incelenmekte olmamalıdır (Ek Protokol m. 5/2).

Başvurular kabul edildikten sonraki sürece bakıldığında, Komite, kabul edilen başvuruları, şikâyet edilen devlete bildirir. Şikâyeti öğrenen devlet, altı ay içinde görüşlerini Komite'ye iletir. Komite, bireysel başvuruyu ilgili devletten almış olduğu görüş ve belgeler ışığında kapalı oturumlarda inceler. Komite, inceleme sonucunda varmış olduğu görüşlerini ilgili devlete ve başvuru sahibine gönderir ve kamuoyuna duyurur (Ek Protokol m. 4, 5/4).

Eğer İnsan Hakları Komitesi başvuru sahibi lehine bir karar vermişse, taraf devletten bu hak ihlalinin ortadan kaldırılması ve maddi ve manevi zararların giderilmesi istenebilir. Ayrıca, durumun özelliğine göre, ihlal bir kanundan kaynaklanıyorsa ilgili kanunun değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması, tutuklu bulunan şahsın salıverilmesi gibi etkili çözümler de öngörülebilmektedir. Komite kararlarının uygulanması özel raportörler aracılığıyla takip edilmektedir. Bireysel başvuru mekanizması, her ne kadar bireylere karşılaştıkları ihlallere karşı bir güvence sağlasa da, alınan kararların bağlayıcılığı olmamasından dolayı, bu güvence yetersiz kalmaktadır¹¹².

2. Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, uluslararası anlamda ekonomik, sosyal ve kültürel hakları geniş bir şekilde düzenleyen ilk belge niteliğini taşımaktadır¹¹³. Başka bir ifadeyle, sosyal refah hakları diye ifade edilen bu hakları bütüncül, ayrıntılı ve spesifik

¹¹² DOĞAN/HAZAR, s. 153.

¹¹³ SMITH, s. 46.

bir şekilde inceleyen tek sözleşme, ESKHS'dir. İnsan haklarının bütünlüğü, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkeleri çerçevesinde, MSHS ile ESKHS birbirlerini tamamlamaktadırlar¹¹⁴.

Sistematik bakımından MSHS ile paralel görünen ESKHS, taraf devletlere temel yükümlülükler yüklemektedir. Şöyle ki, her taraf devlet, kendi ülkesinde yaşayan ve yargı yetkisi kapsamındaki bütün bireylere, hiçbir ayırım gözetmeksizin Sözleşme'nin tanımış olduğu hakları sağlamak ve bunlara saygı göstermek zorundadır. Bununla birlikte, taraf devletler, "kendi imkânları ölçüsünde" gerek tek başına gerekse uluslararası işbirliği halinde, başta yasama faaliyetleri olmak üzere mevcut olan bütün uygun araçları kullanarak Sözleşme'de tanınan hakları "zaman içerisinde" sağlamak zorundadır¹¹⁵. Bu bakımdan, Sözleşme taraf devletlere, bireylere yönelik doğrudan doğruya kullanılabilir hukuki bir yükümlülük yüklemek yerine, devletlere "yön gösterici" nitelikte bir yükümlülük doğurmaktadır¹¹⁶.

ESKHS'nin kapsamında hangi hakların bulunduğu bakıldığında, MSHS ile ortak bir düzenleme olan self determinasyon hakkının yanı sıra, çalışma hakkı, sendika ve grev hakkı, sosyal güvenlik hakkı, ailenin korunması, uygun bir hayat standardı ve bunu geliştirme hakkı, eğitim hakkı, kültürel hayata katılma hakkı, bilimsel ilerlemelerden yararlanma ve bilimsel özgürlüklere saygı gösterilmesi hakkı gibi ekonomik, sosyal ve kültürel alana ilişkin hakların, ESKHS'nin içeriğini oluşturduğu görülmektedir¹¹⁷.

Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusuna bakıldığında, devletler, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmalarını ancak kanunlar aracılığıyla sınırlandırabilecektir. Ayrıca bu sınırlamalar, yalnızca hakların niteliği ile bağdaştığı ölçüde ve demokratik bir toplumda genel refahın yükseltilmesi

¹¹⁴ DOĞAN/HAZAR, s. 159-160; KARAOSMANOĞLU, s. 150-151.

¹¹⁵ DÖNER, s. 49.

¹¹⁶ BOZKURT, s. 68.

¹¹⁷ SSENYONJO Manisuli, "Economic, Social And Cultural Rights: An Examination Of State Obligations", Research Handbook On The International Human Rights Law, (Edited by, Sarah Joseph and Adam McBeth, 2010, s. 37.

amacıyla yapılmalıdır. Bununla birlikte, gerek devletler gerekse gruplar ve bireyler, sözleşme hükümlerini, sözleşmede bulunan haklardan birini ortadan kaldırmaya yönelik veya sözleşmede öngörülenden daha kapsamlı bir şekilde sınırlamayı mümkün kılacak bir şekilde yorumlayamaz¹¹⁸.

Sözleşme'nin öngörmüş olduğu denetim mekanizmalarına bakıldığında, ilk etapta MSHS'de öngörülen denetim mekanizmalarına oranla daha zayıf bir mekanizmanın öngörüldüğü görülmektedir. Fakat daha sonradan kabul edilen ek Protokollerle¹¹⁹ denetim mekanizmasının güçlendirildiği görülmektedir. İlk haliyle ESKHS'de sözleşmeye uyulup uyulmadığının denetlenmesi konusunda, yalnızca devletlerin belli aralıklarla rapor vermesi usulü kabul edilmiştir¹²⁰. Buna göre Sözleşme'ye taraf olan devletler, Sözleşme'nin kendileri bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içerisinde bir başlangıç raporu vermek zorundadırlar. Ayrıca, taraf devletler, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in belirleyeceği program dâhilinde, belli dönemlerde, Sözleşme'de düzenlenen haklara ilişkin almış oldukları tedbirleri ve bu alanda yaşanan ilerlemeleri ve varsa gelişmelerin önündeki engelleri ve zorlukları içeren raporları hazırlayarak, BM Genel Sekreteri aracılığıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey'e sunmak zorundadırlar¹²¹. Ekonomik ve Sosyal Konsey, ülke raporlarının incelenmesi hususunda kendisine yardım etmesi için, 1985 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK)'ni kurmuştur¹²². ESKHK, Birleşmiş Milletler bünyesindeki insan hakları sözleşmeleriyle oluşturulan komitelerden, doğrudan sözleşme ile kurulmamış olması bakımından ayrılmaktadır¹²³.

¹¹⁸ KARAOSMANOĞLU, s. 152.

¹¹⁹ **Ek Protokolün tam metni için bkz.** Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx>, Erişim Tarihi, 28.10.2014.

¹²⁰ DÖNER, s. 49-50.

¹²¹ SMITH, s. 46.

¹²² Basic Facts About The United Nations, s. 208.

¹²³ DOĞAN/HAZAR, s. 163.

Ayrıca 5 Mayıs 2013'te kabul edilen ek Protokol ile, Sözleşmenin denetlenmesi adına rapor usulüne ek olarak bireysel başvuru mekanizması getirilmiştir. Buna göre Sözleşmeye taraf devletlerin, bireylerin Sözleşmede düzenlenen sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını ağır ve sistematik şekilde ihlal etmesi halinde, bireyler Komite'ye o devlete karşı bireysel başvuru hakkına sahip olabileceklerdir. Yine bu devletin Komite'nin bireysel başvuru yetkisini tanınması gerekmektedir¹²⁴.

ESKHK, 4 yıllık süre için seçilen 18 üyeden oluşmaktadır. Toplantılarını Cenevre'de gerçekleştiren Komite, yılda iki defa üçer haftalık süre için toplanmakta ve toplantılar kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmektedir¹²⁵. Temel görevi, taraf devletlerin Sözleşmeye ilişkin sunmuş oldukları raporların değerlendirmesini yapma ve tavsiye kararları alma olan Komite, ESKHS'nin çeşitli hükümlerine ilişkin "genel yorum" kararları¹²⁶ alır. Ayrıca Komite, Ekonomik ve Sosyal Konsey adına, devletler ve uzman kuruluşlar tarafından verilen insan haklarına ilişkin raporları, inceleme ve tavsiyede bulunması amacıyla, İnsan Hakları Komisyonu'na gönderir. Bunun yanı sıra Komite, devletlerin daveti üzerine, bilgi toplama ve araştırma yapma amacıyla ziyaretler yapabilir¹²⁷.

B- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi¹²⁸, Genel Kurul'un 21 Aralık 1965

¹²⁴ Committee On Economic, Social And Cultural Rights, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx>, Erişim Tarihi, 28.10.2014.

¹²⁵ KALABALIK, s. 372; SMITH, s. 71.

¹²⁶ Komite tarafından verilen genel yorum kararları için bkz. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11, Erişim Tarihi, 28.10.2014.

¹²⁷ KARAOSMANOĞLU, s. 154.

¹²⁸ Sözleşmenin tam metni için bkz. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html>, Erişim Tarihi, 28.10.2014.

tarihinde almış olduğu 2106 (XX) sayılı kararı¹²⁹ ile 174 ülke tarafından kabul edilmiş ve 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹³⁰. Bu Sözleşme'nin kabulüyle birlikte, uluslararası toplum artık ırk ayrımcılığıyla mücadelede önemli bir yasal dayanağa sahip olmuştur¹³¹. Sözleşme üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ırk ayrımcılığının tanımı ve maddi yükümlülükler, ikinci bölümde denetim mekanizmaları ve üçüncü bölümde de genel hükümler bulunmaktadır¹³².

Sözleşme ırk ayrımcılığını, “siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih” şeklinde tanımlamıştır (m. 1). ırk ayrımcılığının tanımını yaptıktan sonra Sözleşme, taraf devletlerin bu konuya ilişkin yükümlülüklerini 6 maddede ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir¹³³. Şöyle ki, Sözleşme'ye göre, taraf devletler bireylere, kişi gruplarına ya da kurumlara yönelik ırk ayrımcılığı hareketleri ve uygulamalarına girmemeyi ve kamu yetkilileri ve kurumlarının böyle davranmasını sağlamayı; kişi ya da kurumların ırk ayrımcılığını korumamayı, savunmamayı ve desteklememeyi; hükümet politikaları ile ulusal ve yerel politikaları gözden geçirmeyi ve ırk ayrımcılığı yaratan ya da uygulayan kanun ve düzenlemeleri değiştirmeyi ya da yürürlükten kaldırmayı; bireylerin, grupların ve kurumların gerçekleştirdiği ırk ayrımcılığını yasaklamayı ve sonlandırmayı; birleşmeci ya da çok ırklı

¹²⁹ **Kararın tam metni için bkz. General Assembly's Resolution, 2106 (XX),** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2106\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2106(XX)), Erişim Tarihi, 28.10.2014.

¹³⁰ Basic Facts About The United Nations, s. 211; **KALABALIK**, s. 74.

¹³¹ **İnsan Hakları Ortak Platformu**, Birleşmiş Milletler ırk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi-Tavsiyeler ve Türkiye Taraf Devlet Raporu, Aralık 2010, Ankara, s. 5.

¹³² **DÖNER**, s. 51.

¹³³ **Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights**, s. 6.

örgütler ve hareketler ile ırklar arasındaki engelleri ortadan kaldıracak diğer araçları cesaretlendirmek ve aynı zamanda ırksal bölünmeyi güçlendirmeye meyilli olan her şeyin cesaretini kırmayı taahhüt etmektedir (m. 5).

Sözleşme'nin denetim mekanizmasını oluşturan Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Sözleşme'ye taraf devletler tarafından, kendi vatandaşları arasından seçilen, tarafsızlıkları ve yüksek ahlaki vasıflarıyla tanınan 18 uzmandan oluşmaktadır (m. 8). Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması ve yaygınlaştırılmasının kurumsal ve özel yetkili bir yapı tarafından gerçekleştirilmesinin ilk örneğidir. Bu bakımdan Komite, Birleşmiş Milletler tarafından Devletlerin özel bir insan hakları sözleşmesi altındaki sorumluluklarını yerine getirmek üzere gerçekleştirdikleri faaliyetleri izlemek ve gözden geçirmek için kurulmuş ilk yapıdır¹³⁴.

Komite'nin temel görevi, taraf devletlerin Sözleşme'nin ülkelerinde uygulanmasına ilişkin hazırladıkları raporları incelemektir. Taraf devletler, Sözleşme hükümlerinin uygulanması için aldıkları yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirlerle ilgili olarak hazırladıkları raporları BM Genel Sekreterine sunarlar. Taraf devletler, Sözleşme'nin kendileri için yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde, sonraki dönemlerde iki yılda bir olmak üzere ve Komite istediği zaman rapor vermeyi taahhüt ederler. Kendisine sunulan raporları inceleyen Komite, raporlara ilişkin yalnızca tavsiyelerde bulunabilir ve sorunları Genel Kurul'a taşıyabilir (m. 9).

Komite'nin diğer denetim mekanizmaları devlet başvuruları ve bireysel başvuru usulüdür. Devlet başvuruları usulünde, daha önce bahsedildiği gibi ilgili devletlerin taraf devletlerden birisi diğer bir devletin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmediğini düşünüyorsa, durumu Komite'ye taşıyabilir¹³⁵. Komite, kendisine yapılan devlet şikâyetlerini incelemek üzere, tarafların oybirliği ile seçmiş olduğu beş kişilik bir Uzlaştırma Komisyonu oluşturur ve bu Komisyon,

¹³⁴ SMITH, s. 75.

¹³⁵ DÖNER, s. 52.

devletlerarasındaki uyuşmazlığı dostane bir çözüme ulaştırmaya çalışır¹³⁶.

Bireysel başvuru usulüne bakıldığında, bireyler ve kişi grupları, Sözleşme’de düzenlenen haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle, Komite’ye başvurabilmektedirler¹³⁷. Daha önce de belirtildiği gibi, bireysel başvuru usulünde, şikâyet edilen devlet Komite’nin bireysel başvuru yetkisini daha önce yapmış olduğu özel bir bildirimle tanımış olmalıdır¹³⁸. Komite’nin uygulamış olduğu bireysel başvuru usulünü, İnsan Hakları Komitesi’nden ayıran özelliklerinden birisi, bireysel başvurunun Komite’nin önüne gelmesinden önce, devletlerin ulusal düzeyde bireysel şikâyetleri incelemek üzere kurulmuş bağımsız bir birim oluşturulmasına imkân sağlamasıdır¹³⁹. Sözleşmeye taraf ülkenin bireysel başvuru hakkını tanımış olması durumunda, bir birey veya kişi grubu, Sözleşme’nin ihlaline ilişkin olarak, iç hukuk yollarının çözüm için yetersiz olduğunun saptanmasının ardından altı ay içinde komiteye başvurabilmektedir¹⁴⁰. Komite, kabul edilen başvuruları, şikâyet edenin kimliğini belirtmeksizin ilgili devlete bildirir. Şikâyeti öğrenen devlet, üç ay içinde görüşlerini Komite’ye iletir. Komite, bireysel başvuruyu ilgili devletten almış olduğu görüş ve belgeler ışığında kapalı oturumlarda inceler. Komite, inceleme sonucunda varmış olduğu görüşlerini ilgili devlete ve başvuru sahibine gönderir ve kamuoyuna duyurur¹⁴¹.

C- İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muameleye Ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte, insan onuru ve insan değeri için temel sorunlardan birisi olan işkencenin önlenmesinin önemi anlaşılmış

¹³⁶ **KALABALIK**, s. 379.

¹³⁷ **Komite tarafından bireysel başvurulara ilişkin verilen kararlar için bkz. UNCHR**, Selected Decisions Of The Committee On The Elimination Of Racial Discrimination, Thirty-Sixth To Seventy-Fifth Sessions, (August 1988 – August 2011), Vol:1, New York and Geneva, 2012.

¹³⁸ **BOZKURT**, s. 71.

¹³⁹ **SMITH**, s. 76.

¹⁴⁰ **KALABALIK**, s. 382.

¹⁴¹ **DÖNER**, s. 53.

ve işkencenin önlenmesi konusunda etkin mekanizmalar içeren uluslararası belgeler oluşturma çabaları yoğunlaşmıştır¹⁴². Bu bakımdan, işkence yasağına, başta İHEB olmak üzere birçok sözleşmede yer verilmiş olmasına rağmen, bu yasağa ve denetim mekanizmalarına ilişkin en önemli gelişme, İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muameleye Ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi¹⁴³ (kısaca İşkenceye Karşı Sözleşme)'nin oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir¹⁴⁴. İşkenceye Karşı Sözleşme, işkence yasağını ve işkence tanımını geniş bir şekilde düzenlemiş ve işkencenin önlenmesi için bir denetim mekanizması kurmuştur¹⁴⁵. İşkenceye Karşı Sözleşme, Genel Kurul'un 10 Aralık 1984 tarihinde almış olduğu 39/46 sayılı kararı¹⁴⁶ ile kabul edilmiş ve 20 devletin onay ve katılma belgelerini BM Genel Sekreterliği'ne teslim etmesini takip eden otuzuncu günde 26 Haziran 1987'de yürürlüğe girmiştir¹⁴⁷. Sözleşme, İHEB ve MSHS'nin işkence yasağını düzenledikleri, sırasıyla 5 ve 7. maddelerine işlerlik kazandırmak ve tüm dünyada işkence ve kötü muameleye karşı etkili bir mücadele yürütmek amacıyla oluşturulmuştur¹⁴⁸. Ayrıca Sözleşme, işkenceyi uluslararası bir suç olarak düzenlemiş ve taraf devletlere

¹⁴² **DEMİRDAL M. Balkan**, “İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme”, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, s. 201.

¹⁴³ Sözleşmenin tam metni için bkz. İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muameleye Ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/37-51.pdf>, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

¹⁴⁴ **ER Cüneyt**, “İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 60, 2005, s. 169.

¹⁴⁵ **DEMİRDAL**, s. 202.

¹⁴⁶ **Kararın tam metni için bkz. General Assembly's Resolution, 39/46**, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/39/46, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

¹⁴⁷ **BOZKURT**, s. 71; **DÖNER**, s. 53.

¹⁴⁸ **BOZKURT**, s. 71-72.

işkencenin önlenmesi ve bu suçu işleyenlerin cezalandırılması için gerekli önlemleri alma yükümlülüğü yüklemiştir¹⁴⁹.

İşkenceye Karşı Sözleşme üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde, işkence kavramına yer verilerek konuya ilişkin maddi hükümler düzenlenmiş; ikinci bölümde, İşkenceye Karşı Komite'yi kuran hükümlere yer verilmiş; üçüncü bölümde ise Sözleşme'nin yürürlüğüne dair maddelere yer verilmiştir¹⁵⁰.

Sözleşme kapsamında yapılan işkence kavramının tanımına bakıldığında, Sözleşme'nin 1. maddesinin birinci fıkrasında işkence terimi, “bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir eylem nedeniyle, cezalandırmak amacıyla, bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözeten herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası yahut onayıyla uygulanan fiziksel veya ruhsal ağır acı veya ızdırap verici bir eylem” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, “yalnızca yasal yaptırımların uygulanmasından doğan, doğasında olan veya arızı olarak ortaya çıkan acı ve ızdırabın işkence olarak” değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir (m. 1). Bu maddeden anlaşıldığı üzere, işkence suçunun faili, bir kamu görevlisi veya bu sıfatla hareket edenler ile bu kişilerin teşviki, rızası ya da onayıyla fiili işleyenler olabileceklerdir. Ayrıca bu maddeden, disiplin soruşturması gibi ceza soruşturması dışındaki soruşturma hallerinde de işkence mağduru olunabileceği anlaşılmaktadır¹⁵¹. Bununla birlikte Sözleşme, işkence oluşturacak fiilin ya da işkence metodunun ne olduğu önem arz etmemekte, her türlü uygulama ve muamelenin işkence için araç olarak kullanılabilmesini kabul etmektedir. Burada kabul edilen esas ölçüt, uygulanan fiilin kişiyi maddi ve manevi yönden hangi ağırlıkta etkilediği olmakla birlikte, belli bir eşiği aşacak şekilde, kişiye maddi ve manevi yönden acı ve ızdırap çektirilmesi işkence fiilinin ortaya çıkması için yeterli sayılmaktadır¹⁵².

¹⁴⁹ Basic Facts About The United Nations, s. 212.

¹⁵⁰ **ER**, s. 170.

¹⁵¹ **ER**, s. 171.

¹⁵² **DEMİRDAL**, s. 204.

İnsan onurunu ve değerini zedeleyen diğer davranışlar, Sözleşme'nin 16. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede “her taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde Sözleşmenin 1'inci maddesinde tanımlanan işkence derecesine ulaşmamış diğer zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamele veya ceza gibi eylemlerin, bir kamu görevlisi tarafından veya onun teşvik veya açık yahut örtülü onayı ile veya resmi sıfatıyla hareket eden bir başka şahıs tarafından işlenmesini önlemeyi üstlenecektir” denilmek suretiyle, Sözleşme'ye taraf devletler, işkence ölçüsünde olmayan diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı davranış veya cezaları önlemekle sorumlu tutulmuştur¹⁵³.

Sözleşme'ye taraf olan bütün devletler, egemenlikleri altında bulunan alanlarda, işkence fiilini ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı davranış veya cezaları önleme konusunda da gerekli ve etkili yasal, idari ve yargısal ve diğer tedbirleri alma yükümlülüğü altındadırlar¹⁵⁴. Bununla birlikte taraf devletler, ülkelerinde bulunan ve iadesi halinde işkenceye maruz kalacağı yönünde esaslı sebepler bulunan bir şahsı, ilgili devlete iade etmekten kaçınmak zorundadırlar¹⁵⁵. Aynı şekilde, taraf devletler işkence fiilinde bulunanları cezalandırmak veya ilgili devlete iade etmek ve işkence fiilini iade antlaşmaları bakımından iadeye tabi suçlar arasına sokmakla yükümlüdürler¹⁵⁶.

İşkenceye Karşı Sözleşme'nin getirmiş olduğu denetim mekanizmalarına bakıldığında, bu görev İşkenceye Karşı Komite tarafından yerine getirilmektedir. Sözleşme'nin 17. maddesi uyarınca, Genel Kurul'un 39/46 sayılı kararıyla kurulan Komite, 1988 yılında denetleme faaliyetlerine başlamıştır. İnsan hakları alanında uzman, yüksek ahlak düzeyine sahip, bireysel kapasiteleri ile hizmet edebilen, dört yıllık süre için seçilen on uzmandan oluşan Komite, toplantılarını yılda iki defa olmak üzere Cenevre'de gerçekleştirmekte ve Komite'nin

¹⁵³ ANAYURT, s. 426-427.

¹⁵⁴ BOZKURT, s. 72.

¹⁵⁵ Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights, s. 11.

¹⁵⁶ DÖNER, s. 54.

sekreterlik hizmeti İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yerine getirilmektedir¹⁵⁷.

Kural olarak Komite, denetim görevini taraf devletlerin, Komite'nin denetim yetkisini tanımaya bağlı olarak gerçekleştirebilmektedir. Bu bakımdan, Komite'nin taraf devletlere periyodik ziyaretler düzenleyerek, Sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi yoktur. Fakat 2006 yılında yürürlüğe giren İşkenceye Karşı Sözleşmeye Ek Seçimlik Protokol¹⁵⁸, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin alıkonuldukları yerlere, bağımsız ulusal ve uluslararası uzmanlar tarafından, bu kişilerin maruz kaldıkları işkenceleri önlemek amacıyla, periyodik ve periyodik olmayan ziyaretler yapılması amaçlanmaktadır¹⁵⁹.

Esas görevi, devletlerin Birleşmiş Milletler sözleşmelerinden kaynaklanan işkenceyi önlemeye ilişkin yükümlülüklerine uymasını sağlamak olan Komite, bu görevi yerine getirirken dört denetleme yönteminden faydalanmaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin kullandığı

¹⁵⁷ **KALABALIK**, s. 373; **SMITH**, s. 72.

¹⁵⁸ “Seçmeli Protokol, işkenceye Karşı Sözleşme'nin esasa ilişkin hükümlerine bir değişiklik getirmemekte, ancak Sözleşme'de öngörülmemiş yeni bir denetim düzeni öngörmektedir. Seçmeli Protokol'ün getirdiği bu yeniliğe göre kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerler uluslararası ve ulusal mekanizmalar tarafından ziyaret edilecektir. Protokole göre, uluslararası ziyaretleri gerçekleştirmek için 10 kişiden oluşacak bir uluslararası Alt-Komite kurulacaktır. Ancak Protokolü, diğer uluslararası düzenlemelerden ayrıcalıklı kılan yönü Alt-Komite tarafından gerçekleştirilecek uluslararası ziyaret yöntemi değildir, çünkü bu tür ziyaretler gerek bölgesel uluslararası sözleşmelerde gerekse evrensel sözleşme-dışı yöntemlerde öngörülmüş bulunmaktadır. Ek Protokol bu tip bir uluslararası ziyaret modelinin yanında ulusal düzeyde kurulacak mekanizma(lar)la yürütülecek ek bir ziyaret yöntemini de öngörmektedir. Protokolü farklı ve önemli kılan da getirdiği bu yeniliktir.”, **ALTIPARMAK Kerem**, “İşkenceyi Ciddiye Almak: Seçmeli Protokol ve Türkiye'de Ulusal Ziyaret Mekanizmaları”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 65, Sayı: 2, Bahar 2007, s. 84.

¹⁵⁹ **KARAOSMANOĞLU**, s. 157; **Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights**, s. 11.

rapor usulü, devlet başvurusu ve bireysel başvuru usullerinden farklı olarak soruşturma usulünü de kabul eden Komite, faaliyetleri hakkında Genel Kurul'a ve taraf devletlere yıllık faaliyet raporları sunmakla da yükümlüdür¹⁶⁰.

Rapor usulünde, devletler Sözleşme'nin kendileri bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içerisinde, Sözleşme hükümlerine ilişkin yasal, idari ve yargısal alanlarda alınan tedbirleri içeren bir başlangıç raporu sunmakla; her dört yılda bir de Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin dönemsel raporları sunmakla yükümlüdürler¹⁶¹.

Komite'nin kullandığı denetim mekanizmaları olan devlet başvurusu ve bireysel başvuru¹⁶² usullerinin yanı sıra, İnsan Hakları Komitesi ve diğer Komitelerden farklı bir denetleme usulü olan "soruşturma usulü", herhangi bir başvuruya gerek olmaksızın Komite'nin, taraf devletlerden birisinin ülkesinde sistematik bir şekilde işkence uygulandığına dair inandırıcı bir bilgiye sahip olması durumunda, resen inceleme yapma yetkisini ifade etmektedir¹⁶³. Komite, bu söz konusu bilgiye, hükümet dışı örgütler ve hükümetler arası kuruluşlar aracılığıyla sahip olabilmektedirler¹⁶⁴. Komite bu bilgilere ilişkin ilgili devletleri görüşlerini bildirmeye çağırır. Bu bilgileri değerlendiren ve durumu haklı bulan Komite, bir veya birden çok üyesini gizli bir soruşturma yapmak ve Komite'ye hızlı bir rapor sunmak amacıyla görevlendirebilecektir¹⁶⁵. Komite, ilgili devletle anlaşarak, soruşturmayı ilgili devlet ülkesinde gerçekleştirebilmektedir. Komite, görüş ve tavsiyelerini inceleme sonuçlarıyla birlikte ilgili devlete bildirir¹⁶⁶. Ayrıca Komite, ilgili devletle gerekli görüş alışverişleri

¹⁶⁰ DEMİRDAL, s. 210; SMITH, s. 73.

¹⁶¹ BOZKURT, s. 73.

¹⁶² Komite tarafından bireysel başvurulara ilişkin verilen kararlar için bkz. <http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=1&sortOrder=Date>, Erişim Tarihi, 01.11.2014.

¹⁶³ DÖNER, s. 54; SMITH, s. 74.

¹⁶⁴ DEMİRDAL, s. 211.

¹⁶⁵ Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights, s. 33.

¹⁶⁶ KARAOSMANOĞLU, s. 157.

yapıldıktan sonra, inceleme sonuçlarının bir özetini Genel Kurul'a yıllık olarak sunacağı raporuna ekleyebilir¹⁶⁷. Bununla birlikte, Sözleşme'nin imza, onay ve katılma aşamalarında, devletler soruşturma usulünü düzenleyen 20. maddeye çekince koyarak, kendilerini Komite'nin soruşturma usulü yetkisinin dışında bırakabilirler¹⁶⁸.

D- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kadınların erkeklerden farklı muameleye tabi tutulmasına ve kadınlara sahip oldukları hakların sağlanması adına, Birleşmiş Milletler bağlamında pek çok düzenleme yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle İHEB'de ve İkiz Sözleşmeler'de bu anlamda düzenlemelere yer verilmiş, daha sonra Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildiri¹⁶⁹ yayınlanmış, daha sonra kadın haklarını sağlam bir zemine oturtmak adına Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi¹⁷⁰ oluşturulmuştur¹⁷¹. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş

¹⁶⁷ SMITH, s. 74.

¹⁶⁸ DÖNER, s. 54.

¹⁶⁹ 7 Kasım 1967 tarihli ve 2263 (XXII) sayılı Genel Kurul kararıyla ilan edilmiştir. Bildiri metni için bkz. http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/temel_belgeler/temel_belgeler_kadinlara_karsi_ayrimciligin_onlenmesi_bildir.pdf, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

¹⁷⁰ Sözleşmenin tam metni için bkz. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/temel_belgeler/temel_belgeler_kadinlara_karsi_her_turlu_ayrimciligin_onlenm.pdf, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

¹⁷¹ ARSLAN Gülay, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar Ve Öngörülen Usuller)", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 62, Sayı: 1-2, 2004, s. 3-4; İnsan Hakları Ortak Platformu, Kadınlara Karşı Ayrımcılık: Sözleşme ve Komite, BM Bilgi Kitapçıkları, No: 22, s. 2.

Milletler Sözleşmesi (kısaca CEDAW), Genel Kurul'un 18 Aralık 1979 tarihinde almış olduğu 34/180 sayılı kararıyla¹⁷² kabul edilmiş olup, yirmi devletin onay ve katılım belgelerini BM Genel Sekreterliğine teslim etmesini takip eden otuzuncu gün olan 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁷³. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler sisteminde en Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden sonra en fazla devlet tarafından onaylanan sözleşme olmuştur. Fakat onay aşamasında Sözleşme hükümlerine devletler tarafından konan çekinceler, Sözleşme'nin etkililiğini ve önemli ölçüde azaltmıştır¹⁷⁴. Yine de, bu Sözleşme ile kadınların hukuk önünde eşitliği garanti altına alınmış ve kadınlara yönelik siyasal ve sosyal hayat, ırk, eğitim, istihdam, sağlık, evlilik ve aile konularına ilişkin her türlü ayrımcılığa karşı çok önemli önlemler alınmıştır¹⁷⁵.

CEDAW'ın temel amacı, kadınların hayatın her alanında eşit haklara sahip olmasını, bütün toplumlarda cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesini, kadınların kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlamaktır. Bu bakımdan, CEDAW, kadınlarla erkekler arasındaki tam eşitliğin gerçekleştirilmesi için toplumda var olan geleneksel kalıpların değiştirilmesi noktasında yol gösterici kurallar içeren temel hukuki bir dayanak niteliği taşımaktadır. Taraf devletler için bağlayıcı hükümler içeren Sözleşme'nin hareket noktası, yasalarda ve uygulamada kadınlara karşı ayrımcılıkların kaldırılması ve kadın erkek eşitliğinin sağlanmasıdır¹⁷⁶. Şunu da belirtmek gerekir ki, birçok insan hakları sözleşmesinde kadınların haklarına ve kadın erkek eşitliğine değinilmiş olsa da, kadınların "insan" olarak değerlendirilmesi tek başına yeterli etkiyi yaratmamış ve toplumda kadınlara karşı ayrımcılık yapılmaya devam edilmiştir. Bu bakımdan sırf kadınların haklarını düzenleyen ve

¹⁷² **Kararın tam metni için bkz. General Assembly's Resolution, 34/180,** http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/34/180, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

¹⁷³ **ARSLAN**, s. 4.

¹⁷⁴ **SMITH**, s. 77.

¹⁷⁵ Basic Facts About The United Nations, s. 212.

¹⁷⁶ **DOĞAN İlyas/ŞAHİN Fatma Süzgün**, "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Yasaklanması", İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, s. 201.

ayrımcılığı önlemeye yönelik bir sözleşmenin oluşturulması bir zorunluluk haline gelmiştir¹⁷⁷.

CEDAW, altı bölümden ve otuz maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde (madde 1-16), devletlerin ayrımcılık yasağını ve eşitlik şartını, gerek genel anlamda gerekse kadınların tek tek yaşam alanlarında gerçekleştirmesine yönelik yükümlülükler düzenlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmada kullanılacak yöntemle ilişkin maddeler (madde 17–23, 25–30) komitenin yapısını ve görevini, taraf devletlerin rapor yükümlülüğünü, sözleşmenin kabulü, sözleşmenin değiştirilmesi, çekincelerin konulması ve taraf devletlerarasında sözleşme ile ilgili uyuşmazlıkların müdahale edebilecek uzlaştırma mekanizmalarına ilişkin yöntemleri tanımlamaktadır¹⁷⁸.

Birinci maddede, kadınlara karşı ayrımcılık kavramı tanımlanırken, diğer maddelerinde ise genel anlamda, her türlü ayrımcılığın her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla yasalarda ve uygulamada eşitlik amacına ulaşmaya kadar, devletlerin kararlı bir politika izlemeleri önerisinde bulunulmuştur¹⁷⁹. Birinci maddede yapılan ayrımcılığın tanımına bakıldığında, kadınlara karşı ayrımcılık terimi, “kadınlara karşı ayırım” deyimini “kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama” olarak ifade edilmiştir (m. 1).

CEDAW, diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinden farklı olarak, devlet başvurusu ve bireysel başvuru usullerine yer vermeyerek yalnızca rapor usulünü kabul etmiştir. Bu bakımdan, denetim organı olarak “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi” oluşturulmuştur (m. 17). 1982 yılında faaliyet göstermeye başlayan

¹⁷⁷ **İnsan Hakları Ortak Platformu**, Kadınlara Karşı Ayrımcılık..., s. 4-5.

¹⁷⁸ <http://www.gleichbehandlungsanwaltschaft.at/DocView.axd?CobId=37152>, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

¹⁷⁹ **DOĞAN/ŞAHİN**, s. 181.

Komite, kadın hakları konusunda uzman 23 kişiden oluşmaktadır. Bütün üyeler kadın uzmanlardan oluşmakta olup, üyeler 4 yıllığına seçilmektedir. Komite, yılda iki defa üçer haftalık toplantılarla, New York'ta toplanmaktadır. Komite her yıl hazırlanmış olduğu raporları Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla, Genel Kurula sunmaktadır (m. 17-18).

Komite uyguladığı rapor usulünde, devletler Sözleşme'nin kendileri bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içerisinde, Sözleşme hükümlerine ilişkin yasal, idari ve yargısal alanlarda alınan tedbirleri içeren bir başlangıç raporu sunmakla; her dört yılda bir de Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin dönemsel raporları sunmakla yükümlüdürler (m. 18). Sözleşme'nin öngördüğü bu rapor mekanizması, 2000 yılında yürürlüğe giren Seçimlik Protokol ile güçlendirilmiştir. Bu Protokol, bireysel başvuru usulünü¹⁸⁰ ve resen inceleme usulünü getirmiştir¹⁸¹. Bu usullere yukarıda değinildiği için, tekrar edilmeyecektir.

E- Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk hakları alanında Milletler Cemiyeti tarafından yayınlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, çocuk haklarına ilişkin bağlayıcı olmayan bazı temel ilkelerin kabul edilmesi bakımından ilk adım olarak kabul edilmektedir¹⁸². Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla birlikte, bu Bildiri güncellenmiş ve çocuk hakları bildirisi olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, uluslararası toplumda, bağlayıcı güce sahip bir anlaşma metni yapılması için çalışmalar başlatılmış ve İnsan Hakları Komisyonu içinde oluşturulan bir çalışma grubunun hazırlanmış olduğu sözleşme taslağı, 20 Kasım 1989 yılında Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

¹⁸⁰ **Komite tarafından bireysel başvurulara ilişkin verilen kararlar için bkz.** <http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=3&sortOrder=Date>, Erişim Tarihi, 04.11.2014.

¹⁸¹ **BOZKURT**, s. 77.

¹⁸² **TATAR Dilara Buket**, "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, s. 201; **BOZKURT**, s. 77.

Genel Kurul'da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi¹⁸³, yirminci devletin onay ve katılım belgelerini BM Genel Sekreterliğine göndermesi takip eden otuzuncu gün olan 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁸⁴. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların sahip oldukları haklara ilişkin kapsamlı düzenlemeler getiren ilk ve en önemli temel belgedir¹⁸⁵.

Çocuk hakları; yaşam hakkı, eğitim hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı temel hak ve özgürlüklerin, çocuklar için özel bir şekilde düzenlenmiş şeklidir. Bu çerçevede, çocuk hakları da, insanların doğuştan sahip olduğu haklar olmakla birlikte, bu haklar devredilemeyen, vazgeçilemeyen ve ticari meta olarak kullanılamayan haklardır. Bu bakımdan, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin garanti altına aldığı çocuk haklarını, genel anlamda insan haklarından ayırmak mümkün değildir¹⁸⁶. Başka bir ifadeyle, Çocuk Hakları Sözleşmesi, genel insan haklarını garanti almasının yanı sıra, özellikle toplumun en zayıf bireyleri olan çocukları korumaya yönelik bir koruma sistemi öngörmektedir. Bu yüzden Sözleşme'nin genelinde, çocukların yararı ilkesi hâkimdir¹⁸⁷.

Çocuk hakları bakımından, en kapsamlı sözleşmelerden birisi olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletlere üye olan 193 ülke tarafından onaylanmış olması dolayısıyla, uluslararası toplumda en çok devlet tarafından onaylanmış insan hakları anlaşması olma niteliğini taşımaktadır¹⁸⁸. Sözleşme birçok açıdan yapıcı bir niteliğe sahip olmakla

¹⁸³ **Sözleşmenin tam metni için bkz. Çocuk Hakları Sözleşmesi,** http://www.unicef.org/turkey/pdf/_cr23.pdf, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

¹⁸⁴ **İNAN Ali Naim,** "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 1, 1995, s. 765-766.

¹⁸⁵ **Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights,** s. 12.

¹⁸⁶ **KARAOSMANOĞLU,** s. 162.

¹⁸⁷ **BOZKURT,** s. 78.

¹⁸⁸ **TATAR,** s. 188; **Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC),** Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye İlişkin Genel Yorumları 2006 – 2008, s. 4.

birlikte, tüm dünyada çocukların yaşam standartlarının arttırılması konusunda ve insan haklarının zihni ve siyasi gelişimi konusunda etkili olmuştur. Ayrıca Sözleşme, çocukların beslenme, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının yanında, uyuşturucu bağımlılığına, sağlıklı bir çevreye, çocuk ihmaline, çatışmalardaki çocuklara ve engelli çocuklara kadar pek çok konuya dikkat çekmektedir¹⁸⁹. Bununla birlikte, çocukların maruz kaldığı zihinsel ve bedensel saldırılar, cinsel istismarlar ve ekonomik olarak sömürmeler gibi pek çok konu da, çocuklar Sözleşme'nin koruması altına alınmıştır¹⁹⁰.

Sözleşme “çocuk” teriminin tanımı “uygulanabilecek yasaya göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar olan herkes” şeklinde yapmış ve Sözleşme kapsamından kimlerin yararlanabileceği belirlenmiştir (m. 1). Bununla birlikte, “kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde” çocuğun yararı düşüncesinin temel alınacağı kabul edilmiştir (m. 3). Sözleşmeye taraf devletler, çocuğun anne ve babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde bulundurarak, çocuğun esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamak amacıyla, gerekli idari ve yasal önlemleri almakla ve bu Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri almakla yükümlüdürler¹⁹¹. Sözleşme’de düzenlenen bazı hakları şu şekilde sıralamak mümkündür¹⁹²: Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma ve bunu koruma hakkı; yaşama ve gelişme hakkı; sağlık hizmetlerine erişim hakkı; eğitime erişim hakkı; insana yakışır bir yaşam standardına erişim hakkı; eğlence, dinlenme ve kültürel etkinlikler için

¹⁸⁹ TATAR, s. 188.

¹⁹⁰ Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights, s. 13.

¹⁹¹ KARAOSMANOĞLU, s. 163.

¹⁹² Çocuk Hakları ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, <http://cocuk.basbakanlik.gov.tr/cocuk.html>, Erişim Tarihi, 31.10.2014; Role of United Nations Human Rights System, <https://childrenandarmedconflict.un.org/our-work/human-rights-council/>, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

zamana sahip olma hakkı; istismar ve ihmalden korunma hakkı; uyuşturucu bağımlılığından korunma hakkı; ekonomik sömürüden korunma hakkı; ifade özgürlüğü hakkı; düşünce özgürlüğü hakkı; dernek kurma özgürlükleri hakkı; çocukların kendileriyle ilgili konularda görüşlerini dile getirme hakkı; özel gereksinimleri olan çocukların hakları: özürlü çocuklara ilişkin haklar.

Sözleşme'nin oluşturduğu denetleme mekanizmasına bakıldığında, Sözleşme yalnızca rapor usulünü ve bireysel başvuru usullerini¹⁹³ kabul etmekte, devlet başvurusu usulünü kabul etmemektedir¹⁹⁴. Rapor alma işlevini yerine getirme görevi ve aynı zamanda taraf devletlerin Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme görevini yerine getirmek amacıyla, Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur¹⁹⁵. Komite, alanında uzman ve yüksek ahlaki yetenekleriyle tanınmış 18 üyeden oluşmaktadır. Üyeler, coğrafi dağılım ve hukuk sistemleri dikkate alınarak, dört yıllığına seçilmektedirler. Komite, ülkelerden alınan raporları incelemek üzere, yılda defa üçer haftalık toplantıları Cenevre'de gerçekleştirmektedir (m. 43-44).

Taraf devletler, Sözleşme'yi onayladıkları tarihten itibaren iki yıl içerisinde bir başlangıç raporunu ve beş yılda bir Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin dönemsel raporları BM Genel Sekreterliği aracılığıyla Komite'ye sunmakla yükümlüdürler (m. 44). Komite, hem devletlerin sunduğu raporlardan hem de UNICEF gibi uzmanlık

¹⁹³ Bireysel Başvuru usulü Sözleşmenin ilk halinde bulunmamaktadır. 27.01.2012 tarihinde kabul edilen ek Protokol ile bireysel başvuru usulü kabul edilmiştir. **Bireysel başvuru usulünü getiren ek Protokolün tam metni için bkz.** Optional Protocol To The Convention On The Rights Of The Child On A Communications Procedure, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/467/10/PDF/N1146710.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi, 1.11.2014; **Komite tarafından bireysel başvurulara ilişkin verilen kararlar için bkz.** <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Decisions.aspx>, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

¹⁹⁴ SMITH, s. 79.

¹⁹⁵ İNAN, s. 772.

kuruluşlarından almış olduğu bilgiler ışığında teklif ve tavsiyelerde bulunabilmektedir. Ayrıca, Komite'nin Genel Kurul'dan, BM Genel Sekreteri'nin çocuk hakları sorunlarına ilişkin incelemeler yaptırması konusunda tavsiyelerde bulunma yetkisi vardır¹⁹⁶.

V- SONUÇ

Birleşmiş Milletler, insan haklarının evrensel bir kavram haline gelmesini sağlamış ve bu kavramın geliştirilmesi, içeriğinin doldurulması ve bu haklar tarafından sağlanan korumanın uygulamaya dökülmesi bakımından önemli bir rol oynamıştır. Gerek Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan sözleşmeler vasıtasıyla, gerekse sözleşme dışı denetim mekanizmalarıyla, insan haklarına saygı teşvik edilmiş, insan hakları kavramı geliştirilmiş ve insan hakları ihlalleri önlenmeye çalışılmıştır. Fakat şu bir gerçektir ki, insan haklarının korunması hiçbir zaman Birleşmiş Milletler'in esas amacı olmamıştır. Asıl amacı dünya barış ve güvenliğinin devamlılığını sağlamak olan Birleşmiş Milletler, bu amaca ulaşmak için insan haklarının korunmasının gerekliliğini kavramış ve bu doğrultuda kendisini görevli saymıştır. Gerçekten uluslararası barış ve güvenliğin sürekliliği, toplumun temel birimi olan insanların sahip olduğu temel haklara saygı duyulmasına ve korunmasına bağlıdır. Çünkü bir toplumda, bireylere sahip oldukları haklar verilmediği ya da bu haklar ağır bir şekilde ihlal edildiği zaman, o toplumda doğacak huzursuzluk tüm dünya barışını etkilemektedir. Bu bakımdan Birleşmiş Milletlerin, insan haklarının korunmasını kendisi için esas bir amaç edinmesi şarttır.

Uluslararası toplumda bir otorite boşluğu bulunması insan haklarının korunması noktasında en büyük eksikliktir. Devletleri vatandaşlarının haklarını ihlal etmemeye, insan haklarına saygı göstermeye zorlayacak bir otoritenin olmaması temel bir sorundur. Bu açıdan, neredeyse bütün dünya devletlerinin üyesi olduğu Birleşmiş Milletler örgütü, bu otorite boşluğunu biraz da olsa doldurmaya çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler insan hakları sisteminde en önemli eksikliklerden birisi de, bireylerin başvurabilecekleri bir yargı mekanizmasının bulunmamasıdır. Eğer Birleşmiş Milletler, insan hakları konularında yetkili ve bütün üye devletler bakımından bağlayıcı kararlar verebilen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne benzer nitelikte bir yargı

¹⁹⁶ DÖNER, s. 60-61.

organına sahip olsaydı, böyle bir yargı organının varlığı, örgüte üye devletlerin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve bireylerin haklarını ihlal etmekten kaçınmaları için etkili bir zorlayıcı güç olurdu. Fakat devletlerin, var olan sözleşmeler tarafından öngörülen denetim mekanizmalarının uygulanmasında ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde dahi isteksiz davranmaları gösteriyor ki, uluslararası toplum böyle evrensel bir insan hakları yargı mekanizmasının oluşturulmasına hazır bulunmamaktadır.

İnsan hakları sözleşmeleri tarafından getirilen koruma mekanizmaları ile bu sözleşmeler haricinde oluşturulan denetim mekanizmaları, bağlayıcı bir nitelik arz etmedikleri için kendilerinden beklenen etkiyi göstermemektedirler. Rapora dayalı denetim usulünde, gerek devletlerin bu raporların hazırlanmasında gerekli özeni göstermemelerinden dolayı, gerekse alınan raporlara yönelik Komitelerin vermiş olduğu kararların sadece tavsiye niteliğinde olması bu usulü etkisiz kılmaktadır. Devlet başvurusu usulünü devletler, sözleşmelerde düzenlenmiş olmasına rağmen, bu usulün politik bir nitelik taşımasından dolayı uygulamada kullanma gereği duymamaktadırlar. Bireysel başvuru usulü, her ne kadar bireylere, ağır ihlallere karşı başvuru hakkı sağlamış olsa da, başvurunun taraf devletin yetkilendirmesine bağlı bırakılması ve verilen kararların bağlayıcı olmamasından dolayı etkisiz kalmaktadır. Bu bakımdan, bu usullerin devletler açısından bağlayıcı hale getirilmesi, sistemin işlevselliği bakımından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

ALGAN Bülent/TİRYAKİ Refik, “Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar Ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği”, Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, (ss. 92-127).

ALTIPARMAK Kerem, “İşkenceyi Ciddiye Almak: Seçmeli Protokol ve Türkiye’de Ulusal Ziyaret Mekanizmaları”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 65, Sayı: 2, Bahar 2007, (ss. 82-100).

ARSAVA Füsun, “BM Güvenlik Konseyi’nin İnsan Haklarını Koruma Rolü Ve Güvenlik Konseyi’nin Yetkilerinin Dayanağı Ve

Sınırları”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 4, No: 13, 2007, (ss. 1-16).

ARSLAN Gülay, “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar Ve Öngörülen Usuller)”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 62, Sayı: 1-2, 2004, (ss. 3-43).

Birleşmiş Milletler Türk Derneği, Birleşmiş Milletler Ve İnsan Hakları, Ankara 1979.

BOZKURT Enver, İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü, Ankara 2003.

BOZKURT Enver/KÜTÜKÇÜ Mehmet Akif/POYRAZ Yasin, Devletler Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2012.

CİVELEK Jale, “1789 Fransız Bildirisi Ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt: 9, Sayı: 1, 1989, (ss. 1-9).

ÇALIK Tacettin, “Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları İle İlişkisi”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, Cilt:2, Yıl: 2015, (ss. 1091-1134).

DEMİR Esra, “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3, 2008, (ss. 209-242).

DEMİRDAL M. Balkan, “İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme”, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, (ss. 201-221).

DOĞAN İlyas, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013.

DOĞAN İlyas/ÖZDEMİR Omca, “İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler Şartı Temelinde Korunması”, İnsan Hakları Hukuku, 1. Baskı, Ankara 2013, (ss. 223-249).

DOĞAN İlyas/ŞAHİN Fatma Süzgül, “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Yasaklanması”, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, (ss. 177-184).

DOĞAN/ DOĞAN İlyas/HAZAR Zeynep, “BM Medeni Ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, (ss. 143-156).

DÖNER Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması Ve Avrupa Birliği Sistemi, Ankara 2003.

ER Cüneyt, “İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 60, 2005, (ss. 169-188).

ERDOĞAN Mustafa, Anayasal Demokrasi, 12. Baskı, Ankara 2005.

GÖÇER Mahmut, İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler, Ankara 2009.

GREEN James Frederick, The United Nations And Human Rights, Washington D.C., 1958.

HANSKI Raija/SCHEININ Martin, Leading Cases Of The Human Rights Committee, Turku, Finland, 2003.

International Commission On Intervention And State Sovereignty, The Responsibility To Protect, December 2001.

İNAN Ali Naim, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 1, 1995

İnsan Hakları Ortak Platformu, Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi-Tavsiyeler ve Türkiye Taraf Devlet Raporu, Aralık 2010, Ankara.

İnsan Hakları Ortak Platformu, Kadınlara Karşı Ayrımcılık: Sözleşme ve Komite, BM Bilgi Kitapçıkları, No: 22.

JOSEPH Sarah/KYRIAKAKIS Joanna, “The United Nations And Human Rights”, Research Handbook On The International Human Rights Law, (Edited by, Sarah Joseph and Adam McBeth), 2010, (ss. 1-35).

KALABALIK Halil, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2009.

KARAOSMANOĞLU Fatih, İnsan Hakları, 2. Baskı, Ankara 2012.

Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights, The United Nations Human Rights Treaty System, Fact Sheet No: 30, Review:1.

SCHMİDT Markus, “United Nations”, International Human Rights Law, (Edited by: Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran), Oxford 2010, (ss. 391-432).

SKOGLY Sigrun I., “Extraterritoriality: Universal Human Rights Without Universal Obligations”, Research Handbook On The International Human Rights Law, (Edited By: Sarah Joseph and Adam McBeth, 2010, (ss. 71-96).

SMITH Rhona K. M., International Human Rights, Fifth Edition, Oxford 2012.

SSENYONJO Manisuli, “Economic, Social And Cultural Rights: An Examination Of State Obligations”, Research Handbook On The International Human Rights Law, (Edited by, Sarah Joseph and Adam McBeth, 2010, (s. 36-70).

STEINERTE Elina/ WALLACE Rebecca, United Nations Protection Of Human Rights, Section A: Mechanism For Human Rights Protection By United Nations Bodies, London 2009.

TATAR Dilara Buket, “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013.

Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye İlişkin Genel Yorumları 2006 – 2008.

UNCHR, Selected Decisions Of The Committee On The Elimination Of Racial Discrimination, Thirty-Sixth To Seventy-Fifth Sessions, (August 1988 – August 2011), Vol:1, New York and Geneva, 2012.

VÄYRYNEN Raimo, “Enforcement And Humanitarian Invention: Two Faces Of Collective Actions By The United Nations”, Future Of The United Nations System: Potential For The Twenty-First Century, (Editor: Chadwick F. Alger), 1998.

VERDIRAME Guglielmo, The UN And Human Rights, New York 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

Committee On Economic, Social And Cultural Rights, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx>, Erişim Tarihi, 28.10.2014.

Consolidated Guidelines for State reports under the International Covenant on Civil and Political Rights, U.N. Doc. CCPR/C/66/GUI/Rev.2 (2001),

<http://hrlibrary.umn.edu/hrcommittee/reportguidelines-2001.html>, Erişim Tarihi, 29.10.2014.

General Comments Adopted by the Human Rights Committee, <http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrcomms.htm>, Erişim Tarihi, 29.10.2014.

<http://cocuk.basbakanlik.gov.tr/cocuk.html>, Erişim Tarihi, 31.10.2014.

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/temel_belgeler/temel_belgeler_kadinlara_karsi_her_turlu_ayrimciligin_onlenm.pdf, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/temel_belgeler/temel_belgeler_kadinlara_karsi_ayrimciligin_onlenmesi_bildir.pdf, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

<http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=1&sortOrder=Date>, Erişim Tarihi, 01.11.2014.

<http://juris.ohchr.org/en/search/results?Bodies=3&sortOrder=Date>, Erişim Tarihi, 04.11.2014.

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=17, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

http://www.au.int/en/sites/default/files/OAU_Charter_1963_0.pdf, Erişim Tarihi, 25.10.2014.

<http://www.gleichbehandlungsanwaltschaft.at/DocView.axd?CobId=37152>, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Decisions.aspx>, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html>, Erişim Tarihi, 28.10.2014.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/37-51.pdf>, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/Medeni_Si_yasi_Haklari_Ul_Soz_Ek_Pro.pdf, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_01.pdf, Erişim Tarihi, 22.10.2014.

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2106\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2106(XX)), Erişim Tarihi, 28.10.2014.

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)), Erişim Tarihi, 23.10.2014.

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/290\(IV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/290(IV)), Erişim Tarihi, 25.10.2014.

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/34/180, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/39/46, Erişim Tarihi, 30.10.2014.

<http://www.un-documents.net/a21r2200.htm>, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

http://www.unicef.org/turkey/pdf/_cr23.pdf, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

<http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf>, Erişim Tarihi, 27.10.2014.

<http://www1.umn.edu/humanrts/procedures/1235.html>, Erişim Tarihi, 3.11.2014.

<http://www1.umn.edu/humanrts/procedures/1503.html>, Erişim Tarihi, 4.11.2014.

International Justice Resource Center, Human Rights Committee, http://www.ijrcenter.org/un-treaty-bodies/human-rights-committee/#Inter-State_Complaints, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

İnsan Hakları Komitesi tarafından verilen tüm kararlar için bkz. Decisions and Views of the Human Rights Committee, <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/undocs-index.html>, Erişim Tarihi, 26.10.2014.

Optional Protocol To The Convention On The Rights Of The Child On A Communications Procedure, <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/467/10/PDF/N1146710.pdf?OpenElement, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

Role of United Nations Human Rights System, <https://childrenandarmedconflict.un.org/our-work/human-rights-council/>, Erişim Tarihi, 1.11.2014.

The United Nations Human Rights System, http://www.hrea.org/index.php?base_id=163#charter, Erişim Tarihi, 25.10.2014.

The United Nations Human Rights System: How To Make It Work For You, Geneva/New York 2008, http://www.un-ngls.org/IMG/pdf/Final_logo.pdf, Erişim Tarihi, 15.10.2014

TOPAL Ahmet Hamdi, “Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 83, Kasım 2004, par. 23, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/11a/01.htm>, Erişim Tarihi, 19. 9. 2014.

United Nations High Commissioner For Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, Erişim Tarihi, 29.10.2014.

UNODC And The Promotion And Protection Of Human Rights, Position Paper, 2012, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Human_rights_position_paper_2012.pdf, Erişim Tarihi, 25.10.2014.